

<http://ui.ac.ir/en>

Journal of Applied Sociology

E-ISSN: 2322-343X

Vol. 32, Issue 1, No.81, Spring 2021, pp. 83-106

Received: 12.11.2020 Accepted: 22.06.2020

Research Paper

A Fuzzy-Comparative Analysis of Causal Conditions and Institutional Contexts of Competitiveness among Emerging Economies

Mahdi Malmir *

Assistant Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran
M_Malmir@sbu.ac.ir

Introduction

Competition, as one of the forms of social interaction that lies within the spectrum of conflict-cooperation, can once become a social constructive action that has a cooperative character. Competition, which is an essential aspect of organized social life, plays an essential role in improving the political and economic condition of society. Evidence shows that in societies with a dynamic order, economic competition is expanded and institutionalized in the society through the mechanism of regulation and participation, and cooperative regulation, and so the possibility of development is increased. According to the latest Global Competitiveness Index (GCI) report for 2019, all the top 15 countries are in South Asia, Western Europe, and North America. Asian countries are Singapore, Hong Kong, Japan, Taiwan, and South Korea. These countries except for Japan, are considered emerging developed societies. While Iran does not have a satisfactory situation in this complex due to its natural and human resources and various infrastructures. Iran's ranking in the overall competitiveness index in 2010 was 61st among 139 countries, and in the latest survey in 2019, Iran's ranking among 141 countries dropped to 99. Iran has declined 10 places between 2018 and 2019 in this ranking. The main question of the article is how and why some developing countries have been able to improve the level of economic competitiveness? And why Iran, despite having comparative advantages in some aspects of competitiveness, is not in a good position at all?

Material & Methods

In this study, by using the Fuzzy-Set Qualitative Comparative Analysis (fs/QCA), the factors and obstacles of economic competitiveness between five emerging economic countries in Southeast Asia and five countries in the West Asian region were studied. So, the sample of the research consisted of Iran, as well as nine other countries, including South Korea, Hong Kong, Singapore, Taiwan, Indonesia, the United Arab Emirates, Qatar, Turkey, and Pakistan. The variables studied also included the Global Competitiveness Index (GCI) and the six conditions of the rule of law, generalized trust, transparency, security, equality of opportunity, and democracy. First, the scores of these variables were converted to fuzzy scores by the software (FS/QCA), and then they were examined by the test of singular causal conditions and complex causal conditions.

Discussion of Results & Conclusions

According to the test of singular causal conditions, transparency (with a consistency index of 0.99) was a

sufficient condition for competitiveness, and this hypothesis was acceptable with 95% confidence. In addition, with 95% confidence, generalized trust can be more or less a sufficient condition for economic competition. The test of the necessary condition for the internal security showed that this variable (with a consistency index 0.983) was the necessary condition of competition. This means that in the absence of security, there will be no possibility of competition in countries.

The results of the test of complex causal conditions also showed that the combination of the rule of law and the lack of insecurity was a necessary and not sufficient cause of competitiveness that can result in a combination of social trust and transparency or in combination with the lack of inequality. The overall consistency and coverage index for this combination was 0.98 and 0.60. Also, based on the parsimonious solution, the lack of rule of law has been a necessary and sufficient condition for the absence of competitiveness in failed countries. The values of the consistency and coverage index of this condition were 0.83 and 0.92.

* Corresponding author

Malmir, M. (2021). A fuzzy-comparative analysis of causal conditions and institutional contexts of competitiveness among emerging economies, *Journal of Applied Sociology*, 32(1), 83-106.

As a result, it can be said that establishing a transparent information system and a decisive fight against corruption, creating a fair and just judiciary, increasing trust and social capital among individual and collective actors, and raising the level of institutional trust between the government and the people are the most basic policies in low-competitive systems for social-economic development.

Keywords: Competitiveness, Equality of Opportunity, Secure and Free Space, Transparency of Information, Rule of Law, Generalized Trust.

References

- Aliakbari, E. (2019) Measurement and analysis of spatial distribution of competitiveness indicators in west asia region with emphasis on iran, *Journal of Regional Planning*, 9 (33), 1-14 (in Persian).
- Bafandeh Imandoust, S., & Mofidy, A. (2015) Measuring the impact of global competitiveness index (gci) on economic growth in selected developed and developing countries, *Journal of Economics and Regional Development*, 12 (23), 65-95 (in Persian).
- Baum, J. A. C., & Christine, O. (1992) Institutional embeddedness and the dynamics of organizational populations, *American Sociological Review*, 57 (4), 540-559.
- Bodenhafner, W. B. (1930) Cooley's theories of competition and conflict, *American Sociological Association*, 25, 18-24.
- Bourdieu, P. (1985) The forms of capital. In Richardson, J.G. (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. NY: Greenwood. 241-58.
- Brenner, S. (2006) Competition and social relations between CEOs. Available at: www.wiwi.hu-berlin.de/im/publikd/brenner_competition_and_trust.pdf
- Buckley, P. J., & Casson, M. (1988) A theory of cooperation in international business. In F. J. Contractor & P. Lorange (Eds.), *Cooperative strategies in international business*. Lexington, MA: Lexington Books. 31-53.
- Burt, R. (1992a) *Structural holes: The social structure of competition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burt, R. (1992b) *Structural holes: The social structure of competition*. Harvard University Press.
- Chalabi, M. (2010a) Index creation using function of fuzzy membership, typology and calibration in sociology, *Journal of Iranian Social Studies*, 3 (4), 6-28 (in Persian).
- Chalabi, M. (2010b) Theoretical analysis of the origin and relationship of social norms and inequalities, *Social Analysis of Order and Social Inequality*, 54 (1), 1-26 (in Persian).
- Chalabi, M. (2011) *PhD booklet of comparative-qualitative method*. Tehran: Shahid Beheshti University Press (in Persian).
- Collins, B. E., & Guetzkow, H. S. (1964). *A social psychology of group processes for decision-making*. New York: Wiley.
- Crombag, H. F. (1966) Cooperation and competition in means-interdependent triads: A replication, *Journal of Personality and Social Psychology*, 4 (6), 692-695.
- Deutsch, M. (2000) Cooperation and competition. In M. Deutsch, P. T. Coleman, & E. C. Marcus (Eds.), *The handbook of conflict resolution: Theory and practice*. San Francisco: Jossey-Bass. 21-41.
- Dore, R. (1987) *Taking japan seriously*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Esses, V. M., Jackson, L. M., & Armstrong, T. L. (1998) Intergroup competition and attitudes toward immigrants and immigration: an instrumental model of group conflict, *Journal of Social Issues*, 54 (4), 699-724.
- Frankenberg, R. (1957) *Village on the border*. London: Cohen and West.
- Ghanat Pishe, Z. (2005) Comparison of the effect of individual competition, individual effort, and group competition on academic achievement, *QJOE*, 21 (1), 131-168 (in Persian).
- Gholipour, R., Mashayekhi, B., & Naseri, A. (2016) Corporate governance in public sector and its role in economy of resistance, *Quarterly Journal of Fiscal and Economic Policies*, 4 (14), 107-130 (in Persian).
- Granovetter, M. (1973) The strength of weak ties, *American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360-1380.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness, *American Journal of Sociology*, 91 (3), 481-510.
- Gross, E. (1961) Social integration and the control of competition, *American Journal of Sociology*, 67 (3), 270-277.
- Hamel, G. (1991) Competition for competence and inter-partner learning within international strategic alliances, *Strategic Management Journal*, 12, 83-103.
- Hogg, M. A. (2006) Intergroup relations. In John Delamater & Amanda Ward (Eds.), *Handbooks of Sociology and Social Research*, Springer.533-561.
- Jani S. (2011a) Explanation and analysis of competitiveness in the countries considered in iran's 20-year vision plan and iran's priorities for enhancing competitiveness, *The Journal of Planning and Budgeting*, 16 (2), 147-176 (in Persian).
- Jani, S. (2011b) Effective factors analysis on competitiveness in iran and south west asian countries, *Journal of Economic Research and Policies*, 19 (58), 159-190 (in Persian).
- Jones, O. (2005) Manufacturing regeneration through corporate entrepreneurship: middle managers and organizational innovation, *International Journal of Operations & Production Management*, 25 (5), 491-511.
- Julian, J. W., & Franklyn A. P. (1967) Cooperation contrasted with intra-group and inter-group competition, *Sociometry*, 30, 79-90.
- Larson, A. (1992) Network dyads in entrepreneurial settings: a study of the governance of exchange processes, *Administrative Science Quarterly*, 37 (1), 76-104.
- LeVine, R. A., & Campbell, D. T. (1972) *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behavior*. New York: Wiley.
- Lüschen, G. (1970) Cooperation, association, and contest, *The Journal of Conflict Resolution*, 14 (1), 21-34.
- Marshall, M., & Cole, B. (2009). *Global report 2009 state fragility center for systemic peace center for global policy*. Wien: Center for Systemic Peace und Center for Global Policy.
- Meidari A. (2006) Introduction to good governance theory, *Social Welfare Quarterly*, 6 (22), 259-288 (in Persian).
- Mir Ahsani, M. (2013) Iran and some countries in the world in terms of competitiveness index of the world economic

- forum report, *Monthly Quarterly Journal of Economic Research and Policies*, 9 (10), 107-128 (in Persian).
- Mosleh Shirazi, A., & Khalifeh, M. (2015) Measuring efficiency of Iran global competitiveness index compared with selected countries using two-stage data envelopment analysis model, *Journal of Industrial Management Perspective*, 5 (19), 117-137 (in Persian).
- Polanyi, K. (1957) *The great transformation*. Boston: Beacon Press.
- Putnam, R. (2001) *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Translated by M. Delforouz, Tehran: Salam Newspaper Publication (in Persian).
- Ragin C.C., & Sonnett J. (2005) Between complexity and parsimony: limited diversity, counterfactual cases, and comparative analysis. In: Kropp S., Minkenberg M. (Eds.) *Vergleichen in der Politikwissenschaft*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. 180-197.
- Ragin, C. C. (2000) *Fuzzy-set social science*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Ragin, C. C. (2008) *Redesigning social inquiry fuzzy sets and beyond*. Chicago University of Chicago Press.
- Razavi, M. R. (2002) Competitiveness and contractual relations: A section in Iranian economic sociology, *Sociological Review*, 19 (1), 205-226 (in Persian).
- Ritzer, G. (2005) *Encyclopedia of social theory*. Sage Publications.
- Rose, A. (1955) Voluntary associations under conditions of competition and conflict, *Social Forces*, 34, 159-163.
- Schumpeter, J. A. (1950) *Capitalism, socialism and democracy*. New York: Harper Collins.
- Sumner, W. G. (1906) *Folkways: A study of the sociological importance of usages*. Boston: Ginn & Co.
- Taleban, M. R., & Peykani, T. (2012) Fuzzy test of causal relationship between religious and deviation: necessary condition or sufficient condition, *Journal of Social Problem of Iran*, 3 (2), 119-152 (in Persian).
- Tedesco, J. F., & Fromme, D. K. (1974) Cooperation, competition and personal space, *Sociometry*, 37 (1), 116-121.
- The Economist Intelligence Unit (2007) *The Economist intelligence unit's index of democracy 2008*.
- World Bank (2011) *Worldwide governance indicators (WGI) project*. Washington DC, USA
- Transparency International (2009) *Transparency International Annual Report 2009*.
- Tsai, W. (2002) Social structure of cooperation within a multiunit organization: coordination, competition, and intraorganizational knowledge sharing, *Organization Science*, 13 (2), 179-190.
- Tutunchian, I., & Mehrnosh, M. (2009) Knowledge based competitiveness in Iran. *The Economic Research*, 9 (1), 39-58 (in Persian).
- UNDP (2010) *Human development report*.
- Uzzi, B. (1996) The sources and consequences of embeddedness for the economic performance of organizations, *American Sociological Review*, 61 (4), 674-698.
- Uzzi, B. (1997) Social structure and competition in interfirm networks: the paradox of embeddedness, *Administrative Science Quarterly*, 42 (1), 35-67.
- Weiskopf, R., & Mark-Ungericht, B. (2000) Strategy, perverted competition and social relations, *Global Business Review*, 1 (2), 193-206.
- Williams, Talcott (1912) Competition as a safeguard to national welfare, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 42, 74-82.
- Williamson, O (1985) *The economic institutions of capitalism*, New York: Free Press.
- World Economic Forum (2011) *The global competitiveness report 2010–2011*.
- World Economic Forum (2018) *The global competitiveness report 2017–2018*.
- World Economic Forum (2019) *The global competitiveness report 2018*.
- Yoshino, M. Y., & Rangan, U. S. (1995) *Strategic alliances: An entrepreneurial approach to globalization*. Boston: Harvard Business School Press.
- Zeng, M., & Chen, X.P. (2003) Achieving cooperation in multiparty alliances: a social dilemma approach to partnership management, *The Academy of Management Review*, 28 (4), 587-605.

<http://dx.doi.org/10.22108/jas.2020.119859.1818>

<https://dori.net/dor/20.1001.1.20085745.1400.32.1.4.0>

مقاله پژوهشی

تحلیل تطبیقی - فازی شرایط علی و بسترهای نهادی - اجتماعی رقابت‌پذیری بین کشورهای نوظهور اقتصادی

مهدی مال‌میر* ، استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

m_malmir@sbu.ac.ir

چکیده

رقابت به منزله یکی از اشکال تعامل اجتماعی که بین طیف تضاد - همکاری قرار دارد، زمانی به کنش مفید و سازنده اجتماعی تبدیل می‌شود که خصلت همکارانه داشته باشد. شکل‌گیری رقابت مفید، مؤثر و مبتنی بر همکاری در جامعه، به شرایط و زمینه‌های مساعد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و حقوقی منوط است. در این مقاله با استفاده از روش کیفی - تطبیقی، عوامل و موانع رقابت‌پذیری اقتصادی بین پنج کشور نوظهور اقتصادی جنوب‌شرق آسیا و پنج کشور منطقه غرب آسیا مطالعه شد. مطابق با یافته‌های پژوهش، ترکیب عطفی حاکمیت قانون و نبود ناامنی، دلیل لازم و نه کافی رقابت‌پذیری است که در ترکیب با اعتماد اجتماعی و شفافیت یا در ترکیب با نبود نابرابری سبب وقوع نتیجه می‌شود. میزان شاخص سازگاری و پوشش کل برای این ترکیب عطفی برابر با ۰/۹۸ و ۰/۶۰ است. همچنین مبتنی بر راه‌حل صرفه‌جویانه، نبود حاکمیت قانون شرط لازم و کافی تحقق‌نیافتن رقابت‌پذیری در کشورهای ناموفق بوده است. مقادیر شاخص سازگاری و پوشش این شرط به ترتیب برابر با ۰/۸۳ و ۰/۹۲ بوده است.

واژه‌های کلیدی: رقابت‌پذیری، برابری فرصت، فضای امن و آزاد، شفافیت اطلاعات، حاکمیت قانون، اعتماد تعمیم‌یافته

* نویسنده مسئول

مال‌میر، مهدی. (۱۴۰۰). «تحلیل تطبیقی - فازی شرایط علی و بسترهای نهادی - اجتماعی رقابت‌پذیری بین کشورهای نوظهور اقتصادی»، نشریه جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۲(۱)، ۸۳-۱۰۶.

مقدمه و بیان مسأله

با اینکه در جوامع کنونی رقابت مفهومی کاملاً انتزاعی و ناملموس قلمداد می‌شود، نقش پررنگی در تعریف اجتماع کل و حیات اقتصادی و سیاسی دارد. امروزه رقابت هم بین شرکت‌های تجاری هم در فعالیت‌های جمعی نظیر ورزش، سیاست، آموزش و گفتمان‌های آکادمیک نمود برجسته‌ای دارد؛ در واقع، رقابت یکی از اشکال تعاملات اجتماعی است که برای پیشگیری از پیامدهای مخرب باید به همکاری وابسته باشد (Weiskopf & Mark-Ungericht, 2000: 194). رقابت که از ابعاد ضروری حیات سازماندهی‌شده اجتماعی است و نقش بی‌بدیلی در بهبود حیات سیاسی و اقتصادی جامعه دارد، به صورت زیر تعریف می‌شود: کنشی بین دو یا چند فرد یا گروه برای به دست آوردن منابع محدودی که هدف مشترک آنها قلمداد می‌شود؛ با این قید که امکان سهم‌شدن برابر افراد در اهداف و منافع به صورت همزمان برای همه وجود ندارد. این اهداف مشترک که در تعریف رقابت بر آنها تأکید می‌شود، به صورت کلی همان منابع ارزشمند توزیع‌شده در سطح جامعه یعنی زر، زور، معرفت و منزلت‌اند. این تعریف از رقابت تأییدکننده آن است که رقابت در شرایط کمیابی معنا پیدا می‌کند و اگر به فرض در جایی امکان وفور منابع و دسترسی همگانی و برابر فراهم باشد، احتمال رقابت نیز به سمت صفر میل می‌کند.

وجود شرایط تاریخی چون نابرابری، کمیابی و دسترسی محدود به منابع ارزشمند در طول دوره‌های مختلف سبب شده است رقابت کم‌وبیش مسئله‌ای تاریخی و عمومی به شمار آید؛ اما در فرهنگ امروزی رقابت بین افراد به بعد مهمی از فعالیت‌های جمعی و رقابت گروهی و شکل‌گیری محیط‌های رقابتی درون اجتماعات به عنصر ضروری استمرار کنش اجتماعی و اقتصادی و توسعه‌یافتگی تبدیل شده است. میزان اهمیت و ضرورت این مسئله را می‌توان از توجه و تمرکز پژوهش‌های اخیر در حوزه اقتصاد، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و مدیریت بر این مسئله درک کرد؛ مطالعاتی نظیر تأثیر ساختار اجتماعی بازارهای مدرن (Polany, 1957)، بستر اجتماعی کنش اقتصادی (Schumpeter, 1950; Granovetter, 1985)،

کارآفرینی (Larson, 1992)، انطباق سازمانی (Baum & Oliver, 1996; Uzzi, 1992)، نقش روابط و شبکه‌های اجتماعی در نظام صنعتی (پاتنام، ۱۳۸۰)، انواع قرارداد و نقش آنها در تسهیل رقابت‌پذیری (Dore, 1987)، اثرهای ساختارهای اجتماعی بر کنش اقتصادی و توسعه صنعتی را بررسی کرده‌اند و امروزه در آثار کسانی چون ایوانز، پورتر و شیفر همین مسیر دنبال می‌شود (رضوی، ۱۳۸۱: ۲۰۶؛ Uzzi, 1997: 35).

شاید بتوان مهم‌ترین کارویژه رقابت برای حیات اجتماعی را اثر تنظیم‌کنندگی آن دانست؛ موضوعی که از آن به منزله یکی از هنجارهای مدیریت تضاد نام برده می‌شود. رقابت عاملی کنترلی است که مانع تکثیر و انتشار تضاد در جامعه می‌شود و از این طریق پتانسیل تضاد بین افراد و گروه‌ها را کاهش می‌دهد و در قالب روابطی از نوع همکاری رقابتی نهاده می‌کند. درباره پیامدهای اجتماعی رقابت و اثرات آن بر ساختار گروهی، مطالعات متعدد (Sumner, 1906; Frankenberg, 1957; Rose, 1955; Collins & Guetzkow, 1964; Crombag, 1966; Julian & Perry, 1967) نشان می‌دهند همکاری درون‌گروهی و رقابت بین‌گروهی موجب بالارفتن همبستگی بین اعضای گروه و تمایزپذیری در ساختار گروهی می‌شود و آثاری چون رضایت‌مندی، ترغیب برای کسب موفقیت، افزایش بهره‌وری و تخصصی‌شدن وظایف را به دنبال خواهد داشت (Lüschen, 1970: 22; Tedesco & Fromme, 1974: 117)؛ در واقع، مدیریت رقابت از پیامدهای منفی و زیانباری نظیر فرسایش فیزیکی و روانی کنشگران درگیر رقابت و از بین رفتن و ضایع شدن منابع کمیاب در معرض رقابت جلوگیری می‌کند. هرچند تحقق این امر ساده نیست و چگونگی رویارویی جوامع و جمع بین رقابت و همکاری مسئله مهمی به شمار می‌رود. مطالعات مختلف (Hamel, 1991; Yoshino & Rangan, 1995; Buckley & Casson, 1988) نیز نشان می‌دهند حل معمای همکاری و رقابت یکی از مشکلات هر اتحادیه گروهی است؛ بدین معنا که هر یک از هم‌پیمانان با این مسئله روبه‌رو هستند که انجام و اجرای کار و رسیدن به هدف نهایی مستلزم مشارکت و همکاری گروهی

خود را بازنگری کنند. مطابق آخرین گزارش موجود از این شاخص که به سال ۲۰۱۹ متعلق است، تمامی ۱۵ کشور نخست در منطقه جنوب آسیا و اروپای غربی و شمال آمریکا هستند. وجود ۵ کشور جنوب آسیا شامل سنگاپور، هنگ‌کنگ، ژاپن، تایوان و کره جنوبی بین جوامع توسعه‌یافته قدیمی اروپایی نشانه میزان موفقیت این جوامع است که به جز ژاپن همگی جزء اقتصادها و جوامع توسعه‌یافته نوظهور قلمداد می‌شوند و توانسته‌اند با برنامه‌ریزی صحیح به چنین جایگاهی برسند؛ این در حالی است که کشوری چون ایران با برخورداری از منابع طبیعی و انسانی و زیرساخت‌های متنوع، وضعیت رضایت‌بخشی در این مجموعه ندارد. ایران برای اولین بار در سال ۲۰۱۰ وارد لیست این مطالعه شد. اطلاعات مربوط به این سال نشان می‌دهد رتبه ایران بر مبنای شاخص کل رقابت‌پذیری بین ۱۳۹ کشور ۶۱ام بوده است و در آخرین بررسی در سال ۲۰۱۹ این رتبه بین ۱۴۱ کشور به ۹۹ تنزل پیدا کرده است. این در حالی است که تنها در فاصله بین سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۱۹ ایران در این رده‌بندی ۱۰ پله سقوط داشته است. با بررسی ابعاد و مؤلفه‌های سازنده شاخص رقابت‌پذیری متوجه می‌شویم با وجود وضعیت نسبتاً خوب در ابعاد زیرساختی و بهداشتی، کشور از نظر ثبات اقتصادی کلان و کارآیی و نوآوری در همه این سال‌ها اوضاع مناسبی نداشته است. این مسئله تا حد زیادی به مساعد نبودن شرایط نهادی مربوط است (World Economic Forum, 2011; 2019)؛ از این رو، سؤال اصلی مقاله این است که چگونه و چرا برخی کشورهای در حال توسعه توانسته‌اند میزان رقابت‌پذیری اقتصادی را که از پیش شرط‌های توسعه است، ارتقا دهند و چرا ایران با وجود برخورداری از مزیت‌های نسبی در برخی ابعاد رقابت‌پذیری همچنان در کل وضعیت مناسبی در این زمینه ندارد.

مفهوم و نظریه‌های رقابت

رقابت از نظر لغوی در لاتین، از ریشه (cum-petere) گرفته شده است که به معنای جستجوی دسته‌جمعی برای یافتن راه‌حل بهتر است. همان‌گونه که از این معنا مستفاد می‌شود،

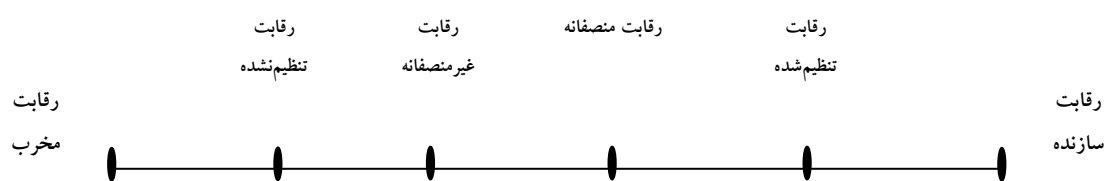
است و نیز این مسئله وجود دارد که هم‌پیمانان در سود نهایی سهیم‌اند و از این رو، تعامل رقابتی برای کسب سود بیشتر با همدیگر دارند (Zeng & Chen, 2003: 587). با توجه به همین خصلت معمایی، از چالش‌های بزرگ جوامع انسانی این است که چگونه می‌توان تضاد و استثمار را کاهش داد و به جای آن رقابتی سودمند و نوعی هماهنگی اجتماعی نشان داد (Hogg, 2006: 479). برای این منظور خانان^۱ (1998) از مفهوم «همکاری در رقابت» استفاده کرده است؛ این مفهوم به رفتارهای رقابتی و همکاری در زمان واحد اشاره دارد. شکل معروف این نوع رابطه به اشتراک گذاشتن اطلاعات بین رقابت‌کنندگان است. بعد همکاری اشتراک اطلاعات به استفاده جمعی از این اطلاعات در راستای تحقق اهداف گروهی اشاره دارد و بعد رقابتی آن به گونه‌ای است که هر یک از دو طرف می‌توانند از این اطلاعات در جهت کسب منافع فردی سود ببرند (Tsai, 2002: 180). شواهد نشان می‌دهند جوامعی که نظم پویا دارند و توانسته‌اند با فراهم کردن بسترها و زمینه‌های نهادی و از طریق سازوکار قاعده‌گذاری و تنظیمات مشارکتی و همکاری، رقابت اجتماعی و اقتصادی را در جامعه بسط دهند و نهادینه کنند، موفق به طی مسیر توسعه‌یافتگی شده‌اند. این رویکرد به توسعه که با نام رویکرد نهادگرایی شناخته می‌شود، تحقق توسعه را مشروط به فراهم‌بودن شرایط و بنیان‌های نهادی قرار می‌دهد؛ به عبارتی، توسعه و رشد کمی (فنی و اقتصادی) به کیفیت و شرایط اجتماعی و سیاسی در آن جامعه وابسته است.

برای روشن شدن مسئله کافی است نگاهی به وضعیت و موقعیت کشورها در شاخص میزان رقابت‌پذیری داشته باشیم. شاخص رقابت‌پذیری جهانی شاخصی ترکیبی است که از سال ۱۹۷۹ سالانه به وسیله مجمع جهانی اقتصاد برای مجموعه‌ای از کشورها محاسبه و تعیین می‌شود. این شاخص با نشان دادن اهمیت روند توسعه‌یافتگی و پیشرفت کمی برای سیاست‌گذاران است تا در طول زمان مسیر تحولات توسعه‌ای را رصد کنند و از این طریق راهبردهای توسعه‌ای

¹ Khanna

ورزش) هنگامی اتفاق می‌افتد که دست‌کم دو واحد (نفر یا تیم) با پذیرش قواعد مشخص و توافقاتی با استفاده از مهارت‌ها و راهبردها به دنبال برتری بر یکدیگر باشند؛ بنابراین، رقابت در شرایط برابر شروع می‌شود؛ در نتیجه، وضعیت نابرابری شکل می‌گیرد (بازی با مجموع صفر). او دربارهٔ رابطهٔ رقابت و همکاری نیز می‌گوید هنگامی کارآیی و اثربخشی یک تیم بالا می‌رود که در عین همکاری با هم، بین آنها رقابت درونی وجود داشته باشد؛ ولی باید توجه کرد که اگر این تعارض، هم‌چشمی و رقابت درونی بین اعضا تنظیم نشود، موجب لطمه خوردن به کارآیی گروهی می‌شود (Lüschen, 1970: 21-22).

اگرچه رقابت از انواع روابط اجتماعی است، از نظر شکل و ماهیت پیوستاری دارد که از رقابت مخرب شروع می‌شود و تا رقابت سازنده ادامه می‌یابد. منظور از رقابت سازنده، رقابتی است که احتمال برنده شدن بازنده‌ها در آن وجود داشته باشد و این میسر نمی‌شود مگر اینکه قواعدی منصفانه ناظر بر آن باشد و این قواعد بازی از سوی بازیگران رعایت شود. در نبود چنین شرایطی رقابت خصلت انحصاری و تخریبی به خود می‌گیرد. دویچ اشکال مختلفی را برای رقابت نام می‌برد که می‌توان آنها را در قالب پیوستاری به شکل زیر نشان داد.

نمودار ۱- پیوستار سنخ‌شناسی رقابت از نظر دویچ (Deutsch, 2000: 27)

Fig 1- Typology of competition (Deutsch, 2000: 27)

از جاکندگی، ابزاری شدن و انتزاعی شدن تأکید می‌کند (Weiskopf & Mark-Ungericht, 2000: 196-197). جزئیات این وجه تمایز در جدول زیر مشاهده می‌شود.

رقابت هرگز به معنای دشمنی کردن نیست؛ بلکه منبع الهام‌بخشی برای توسعهٔ فردی و متقابل است که ثمرهٔ نهایی آن سهیم شدن همه در منافع توسعه است. از طرف دیگر، رقابت امری اجتماعی و فرهنگی است که تفاوت آن در بستر اجتماعی و تاریخی مشخص می‌شود. در این معنا رقابتی که در جوامع ابتدایی و پیشاصنعتی مشاهده می‌شود هرگز به معنای رقابت مدرن جوامع صنعتی نیست؛ از همین رو، هر نوع تعریف از رقابت با ارجاع به مفهوم حکم‌شدگی اجتماعی فهمیده می‌شود (Weiskopf & Mark-Ungericht, 2000: 194).

طبق نظر هوگ رقابت یکی از اشکال رفتارهای درون‌گروهی است. از نظر او رفتارهای درون‌گروهی شامل دو شکل همکاری و یا رقابت می‌شوند که این دو شکل با توجه به اهداف خاص و انگیزه‌های کسب آنها معنی می‌یابند. در شرایطی که رسیدن به برخی اهداف تنها از مسیر روابط بین‌فردی و تعاونی میسر باشد، انگیزه و میل افراد یا گروه‌ها برای همکاری بیشتر می‌شود. در وضعیت مقابل، برخی اهداف خصلت انحصار متقابل دارند؛ یعنی همزمان دو نفر یا گروه نمی‌توانند آن را در اختیار داشته باشند. در چنین شرایطی هر فرد یا گروه سعی می‌کند در رقابت با دیگری به آن هدف دست یابد (Hogg, 2006; 485). لوشین نیز می‌گوید رقابت (در

ویسکوف نیز در بیان تفاوت بین آنچه رقابت ناسالم (انحرافی) می‌نامد و آن را از ویژگی‌های جوامع معاصر می‌داند، با رقابت سالم، بر چهار اصل انحصاری شدن،

جدول ۱- مقایسه بین رقابت سالم و ناسالم از نظر ویسکوف (Weiskopf & Mark-Ungericht, 2000: 197)

Table 1- Comparison between Cum-petere and Perverted competition (Weiskopf & Mark-Ungericht, 2000: 197)

رقابت سالم (Cum-petere)	رقابت ناسالم (Perverted Competition)
هدف عینی	مفهوم انتزاعی
مسئله عینی	عقیده عمومی
همکاران واقعی	دشمنان ساختگی
با هم راه‌انداز	راه‌انداز
مولد تفاوت	محوکننده تفاوت
ایجاد چیزهای جدید با یکدیگر	ساختن یک چیز غالب
تفاوت به‌منزله منبع	تفاوت به‌منزله تهدید
به‌طور اجتماعی جای‌گذاری شده	از بستر اجتماعی و محلی کنده شده
تضمین شده	غیر تضمین شده
عامل حرکت دادن (تحرك)	عامل بسیج کردن (بسیج)

(Williams, 1912: 74). ویلیامسون^۱ (1985) از جمله صاحب‌نظرانی است که در چارچوب اقتصاد نهادگرا درباره سازمان‌ها و روابط بین آنها تحلیل‌هایی ارائه کرده است. از نظر او هرچه بی‌ثباتی در بازار بیشتر باشد، امکان اینکه دو طرف معامله به تعهدات خود عمل نکنند یا به شیوه فرصت‌طلبانه‌ای اقدام کنند، افزایش می‌یابد. هرچه رفتار فرصت‌طلبانه بیشتر شود بازار تکیه‌نکردنی‌تر، ناکارآتر و غیرسودآورتر می‌شود. در چنین فضایی شرکت‌ها برای جبران نارسایی بازار تصمیم به گسترش مرزهای سازمانی خود از طریق ادغام عمودی یا افقی می‌گیرند و ساختارهایی ایجاد می‌کنند که معاملات را درون‌سازمانی کنند، هزینه‌های معاملاتی را کاهش دهند و کارایی را بالا ببرند (به نقل از رضوی، ۱۳۸۱: ۲۱۲).

نظریات دیگری نیز نقش عوامل اجتماعی رقابت را مهم می‌دانند. یکی از این متغیرهای کلیدی اعتماد اجتماعی به‌ویژه اعتماد نهادی است که برخی صاحب‌نظران نظیر گرانووتر، لومان و گامبتا در بحث رقابت کارتل‌های اقتصادی به‌منزله سازمانی اجتماعی - که در پی کنترل متغیرهای رقابتی چون قیمت و کمیت کالاها در بازارند - بر آن تأکید کرده‌اند. مبنای این نظریه این است که در جریان رقابت، هر کدام از دو

ماهیت فردگرایانه و تمایزطلبانه رقابت موجب شده است این مفهوم در سطوح مختلف به‌صورت واقعی‌تنافض‌آمیز درآید. در سطح تاریخی - اجتماعی، تنافض بین رقابت و تقسیم‌شدن و همچنین همبستگی و انسجام دیده می‌شود. در سطح فردی نیز افراد آزادند از فرصت‌ها استفاده و در شرایط اضطراری زیست کنند؛ زیرا هر کسی رقابت را دشمنی بالقوه می‌بیند که برای تصاحب منابع با او در رقابت است (Weiskopf & Mark-Ungericht, 2000: 198).

از منظر اقتصادی اولین نظریه‌پردازی درباره رقابت را آدام اسمیت در اثر کلاسیک ثروت ملل ساخته و پرداخته است. اسمیت در ثروت ملل در اظهارنظری جالب رقابت را از منظری اجتماعی توضیح می‌دهد و می‌گوید شرط لازم برای تحقق رقابت کامل، متمیزه‌شدن اجتماعی است (Brenner, 2006: 2). او همچنین به‌منزله اقتصاددان سیاسی برای رقابت اهمیت فراوانی قائل است و بر این باور است که مبادلات بازار و رقابت همان چیزی است که جامعه مدنی را می‌سازد (Ritzer, 2005: 99). در همین زمینه ویلیامز نیز قرارداد آزاد، رقابت آزاد و آزادی‌های فردی را مهم‌ترین موهبت‌های تمدن‌های امروزی می‌داند

¹ Williamson

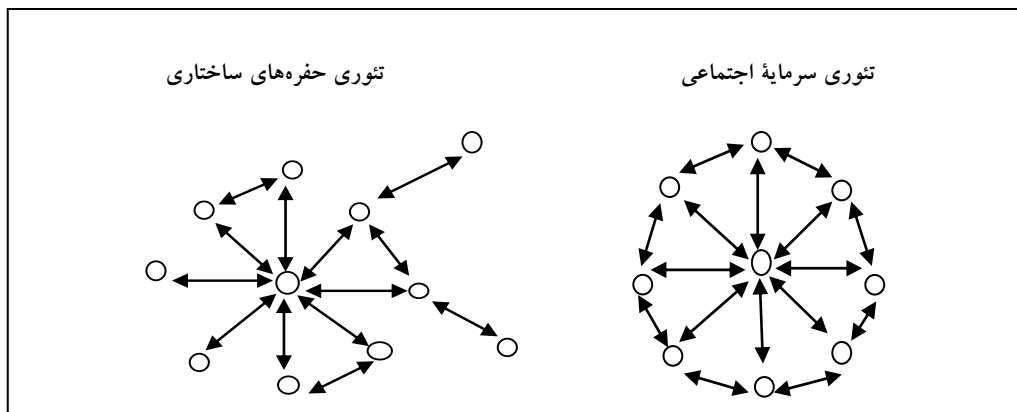
(پاتنام و دور)، نظریه‌های دیگری مانند نظریه پیوندهای ضعیف (Granovetter, 1973) بر پیوندهای سست و شبکه‌های باز تأکید دارند. گرانووتر پیوندهای درون شبکه را به پیوندهای ضعیف و قوی تقسیم می‌کند و بر اهمیت پیوندهای ضعیف برای شبکه‌ها تأکید دارد. او می‌گوید در شبکه‌هایی که پیوندهای بین اعضا ضعیف است، امکان به دست آوردن اطلاعات جدید و منابع بیشتر وجود دارد؛ زیرا این پیوندها موجب برقراری روابط بین شبکه‌ای می‌شوند. نظریه پرداز دیگری که در این رویکرد جای می‌گیرد، رونالد بارت است. او در اثر خود با نام حفره‌های ساختاری، ساختار اجتماعی رقابت، در تبیین رقابت بین فردی و بین شرکتی نظریه «حفره‌های ساختاری» را مطرح می‌کند. اساس این نظریه بر تحلیل شبکه استوار است. بارت بیان می‌کند که چگونه حفره‌های ساختاری موجود در یک شبکه فرصت را برای کسب منافع و امتیازات فراهم می‌کنند. منظور از حفره ساختاری شکاف یا فاصله‌ای است که بین دو نقطه (فرد، گروه یا شرکت) در یک شبکه رخ می‌دهد؛ این در حالی است که این دو طرف اطلاعات و منابع تکمیلی با قابلیت تبدیل به امتیازات را دارند؛ بنابراین، نفر یا ضلع سوم قادر است با بهره‌برداری از این فرصت پیش آمده، به منزله رابط بین این دو حلقه مجزا ایفای نقش و منافع را کسب کند (Burt, 1992). نظریه سرمایه اجتماعی در کانون مباحثات مربوط به شبکه‌های باز و بسته قرار دارد و سرمایه اجتماعی به کسانی تعلق دارد که موجب پیوستگی شبکه می‌شوند و اعتماد و همکاری را در آن تسهیل می‌کنند (Bourdieu, 1985)؛ اما نظریه حفره‌های ساختاری خاص شبکه‌های باز است و زمانی شکل می‌گیرد که شکاف‌های ارتباطی در یک شبکه اجتماعی وجود داشته باشند و در این وضعیت این فرصت برای عده‌ای فراهم می‌آید تا به عنوان پدیدآورندگان مرزی جریان اطلاعات را بین گروه‌بندی‌های درون یک شبکه به جریان بیندازند (Jones, 2005: 491-492). نمودار زیر به صورت شماتیک این دو دسته نظریه رقیب را در مقابل هم نشان می‌دهد.

طرف، کنش‌های خاص دیگری را رصد و بر مبنای اعتماد به عملکرد و کنش طرف مقابل به‌گونه‌ای عمل خود را تنظیم می‌کند که از او سبقت بگیرد (4: Brenner, 2000)؛ البته با توجه به وجود وابستگی متقابل پیچیده بین رقابت و همکاری در یک اتحاد، اعتماد اثر دوگانه‌ای دارد؛ در حالی که اعتماد از شروط لازم برای همکاری است، اعتماد بیش از اندازه هر یک از شرکا ممکن است موجب بهره‌کشی از او به‌وسیله یاران طمعش شود؛ بنابراین، هنگامی که یکی از شرکا بخواهد راهبرد رقابتی خود را به‌گونه‌ای تنظیم کند که سهم بیشتری ببرد، ممکن است در درازمدت به اتحاد لطمه بزند و برای آن زیانبار باشد (Zeng & Chen, 2003: 588).

رونالد دور^۱ (1987)، جامعه‌شناس انگلیسی، نیز در مطالعه تحولات صنعتی ژاپن بر عوامل اجتماعی تأکید می‌کند و نقش تعهدات اخلاقی و روابط اجتماعی را بارز می‌داند. او می‌گوید: در بنگاه‌های ژاپنی آنچه بیش از همه اهمیت دارد ثبات روابط اجتماعی و احساس تعهد دو طرف برای شکل دادن به این ثبات است و این عمل از طریق نهادهای مختلف اجتماعی درونی می‌شود. این تعهد اخلاقی و فشارهای اجتماعی سبب عقد قراردادهای درازمدتی می‌شوند که دور از آن با نام «قراردادهای ارتباطی» یا «تعهدآور» نام می‌برد که در مقایسه با قراردادهای مقطعی غرب تأثیر مثبتی بر توان رقابتی ژاپن گذاشته است (به نقل از رضوی، ۱۳۸۱: ۲۱۳).

پاتنام نیز با مطالعه بنگاه‌های کوچک اقتصادی در ایتالیا بدین نتیجه رسید که آنچه موجب افزایش توان رقابتی این گروه‌ها شده است، عوامل اجتماعی است. او معتقد است عملکرد اقتصادی افراد یا بنگاه‌ها تنها در بستر روابط مترکم، فشرده و درهم‌تنیده اجتماعی میسر است؛ به عبارت دیگر، برای درک عملکرد بسیار رقابتی صنایع کوچک و متوسط ایتالیایی ضروری است ماهیت روابط اجتماعی که اعتماد و همکاری را تحکیم می‌بخشد، روشن شود (رضوی، ۱۳۸۱: ۲۱۴). در مقابل نظریه‌های انسجام اجتماعی و سرمایه اجتماعی

¹ Dore

نمودار ۲- مقایسه شماتیک نظریه سرمایه اجتماعی با نظریه حفره‌های ساختاری (Jones, 2005: 492)

Fig 2- Schematic comparison between social capital theory and structural hole theory (Jones, 2005: 492)

تضاد کولی به شکل زیر خلاصه می‌شود:

- ۱- این فرایندها جزء ذاتی و همیشگی جوامع انسانی‌اند.
  - ۲- ممکن است شکل آنها تغییر کند؛ اما شکل فرایندی آنها باقی می‌ماند.
  - ۳- از آنجا که این فرایندها جزئی از کل بزرگ‌ترند، از قواعد و مقررات آن پیروی می‌کنند.
  - ۴- رقابت و تضاد با پیشرفت اجتماعی سازگار است؛ به این دلیل که با تغییر قواعد و مقررات می‌توانند موجب توسعه اجتماعی شوند.
  - ۵- عمده‌ترین کارکرد این فرایندها این است که هم محرکی برای تلاش‌اند و هم ابزاری برای سازمان اجتماعی قلمداد می‌شوند (Bodenhafner, 1930: 19-23).
- علاوه بر این، اساس در مطالعه‌ای با هدف کاهش رقابت بین گروه‌های مهاجر شهری، از راهبردهای سه‌گانه‌ای برای کنترل رقابت بین گروهی نام می‌برد:
- ۱- گروه‌ها می‌توانند با متقاعد کردن اعضای خود مبنی بر اینکه گروه مقابل رقیب شایسته‌ای نیست، از فشار رقابتی بر گروه خود بکاهند.
  - ۲- می‌توان منابع ارزشمندی را حذف کرد که رقابت بین گروهی تولید می‌کنند. در جوامع امروزی برای چنین منظوری سطح مهارتی افراد از طریق مهارت‌های آموزشی ارتقا و یا اینکه مرزبندی گروه‌ها توسعه داده می‌شود؛ به‌گونه‌ای که گروه‌های رقیب احساس کنند هر دو در یک گروه‌اند.

رقابت نقطه آغازین جریان تضاد گروهی نیز به حساب آمده است (LeVine & Campbell, 1972). لوین بر این باور است که تضادهای گروهی هنگامی رخ می‌دهند که افراد و گروه به این نتیجه برسند که درباره منابعی با هم در رقابت‌اند؛ البته تأکید لوین بر رقابت واقعی بین گروه یا افراد درون گروه نیست؛ بلکه ادراک رقابت کافی است که فرایند تضاد آغاز شود. باید دقت کرد که رقابت گروهی ادراکی دارای ابعاد شناختی و عاطفی است و مبنای شناختی آن ناظر بر این است که اعضای گروه بدانند درگیر یک بازی با مجموعه‌صفرند؛ یعنی بدین نتیجه برسند که نتیجه رقابت گروه آنها با دیگران به شکلی است که درنهایت برنده و بازنده خواهد داشت. ازطرف دیگر، بعد احساسی چنین رقابتی ممکن است دربرگیرنده احساساتی نظیر ترس و یا خشم بین افراد و گروه‌های رقیب شود (Esses et al., 1998: 704).

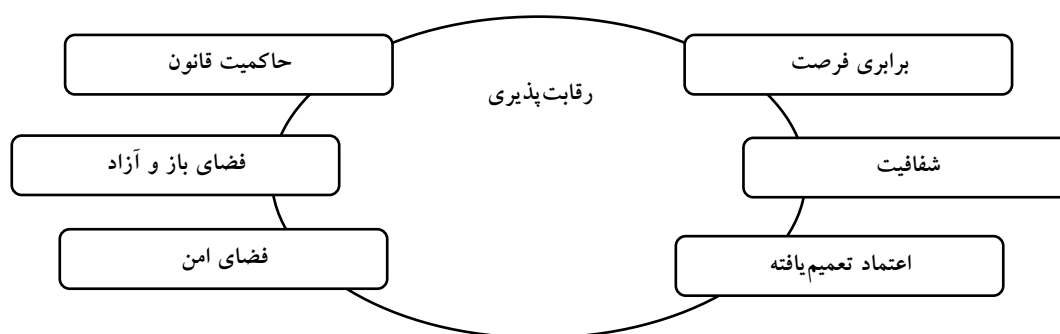
کولی نیز رقابت را از جنبه‌های فراگیر زندگی می‌داند که به‌خودی‌خود نه خوب است و نه بد؛ بلکه به نسبت نظم اجتماعی کلان و اهداف رقابت ممکن است آثار مثبت یا منفی در پی داشته باشد. این دکترین تنها مشمول گروه‌های کوچک نمی‌شود و تا سطح روابط بین‌الملل را هم در بر می‌گیرد. مطابق این نظریه هر یک از واحدها فردیتی قوی دارند، روح رقابت جویی در تک‌تک اعضا دیده می‌شود، واحدهای جزء از کل اجتماعی بزرگ‌تر پیروی می‌کنند و درنهایت، این رقابت با قواعد مناسبی راهبری می‌شود. دکترین فرایندهای رقابت و

al., 2009 به نقل از قلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۰). در این الگو، نتیجه (متغیر وابسته) میزان رقابت‌پذیری جوامع مختلف است و شش شرط علی منفرد به‌منزله شروط علی (متغیرهای مستقل) اثرگذار بر آن تشخیص داده شده است.

با توجه به مفهوم رقابت‌پذیری و وضعیت کشورهای موفق در این زمینه به نظر می‌رسد امنیت شرط لازم رقابت باشد که با ترکیب با شروط کافی دیگر به‌منزله شروط عطفی میزان رقابت‌پذیری جوامع را پوشش می‌دهد. همچنین به نظر می‌رسد رقابت بین فردی و یا گروهی در جوامعی بیشتر امکان وقوع دارد که قوانین مشخص و صریح دارند و از این طریق مجال پیش‌بینی‌پذیری را برای کنشگران فردی و جمعی فراهم می‌کند. همچنین از پیش‌شرط‌های رقابت سالم و اثربخش وجود اعتماد کنشگران درگیر بازی به‌همدیگر (اعتماد تعمیم‌یافته) و به قواعد و مقررات وضع شده برای بازی رقابتی است (که از طریق میزان ادراک شفافیت سیستم‌ها یا نبود فساد سنجیده شده است). علاوه بر این با توجه به دانش نظری و محتوایی درباره موضوع، بعید به نظر می‌رسد رقابت بدون میزانی از آزادی‌های فردی و گروهی رخ دهد.

۳- راهبرد سوم این است که تا جایی که ممکن است گروه‌های رقیب از مجاورت فیزیکی هم دور شوند تا از طریق ایجاد این فاصله مکانی امکان رقابت بین گروه‌ها کمتر شود (Esses et al., 1998: 705).

با توجه به مباحث نظری طرح‌شده و همچنین با مطالعه وضعیت جوامع مختلف از نظر میزان برخورداری از فضای رقابتی، درنهایت، الگویی نظری برای بررسی وضعیت رقابت‌پذیری بین کشورهای مختلف تدوین شد. مبنای این الگو چارچوب نهادگرایی به توسعه و رویکرد رابطه‌ای بین دولت و جامعه است. در این رویکرد رابطه بین دولت و جامعه براساس حکمرانی خوب تنظیم شده است. حکمرانی خوب کوششی در جهت حاکمیت قانون، شفافیت، مسئولیت‌پذیری، مشارکت، برابری، کارآیی، اثربخشی، پاسخگویی و دیدگاه راهبردی در اعمال اقتدار سیاسی، اقتصادی و اداری است (میدری، ۱۳۸۵). بانک جهانی نیز حکمرانی خوب بین دولت و جامعه را ضرورت پیشرفت و توسعه می‌داند و آن را بر مبنای شش ویژگی صدا و پاسخگویی، کیفیت مقررات، اثربخشی دولتی، ثبات سیاسی، حاکمیت قانون و کنترل فساد تعریف می‌کند (Kaufmann et

نمودار ۳- الگوی شاکله‌ای و مجموعه نظری رقابت‌پذیری

Fig 3- Set-theoretic and configurational model of competitiveness

علی‌اکبری و همکاران (۱۳۹۷) با روش تاپسیس و تحلیل فضایی، وضعیت رقابت‌پذیری جهانی ایران بین کشورهای منطقه غرب آسیا را بررسی کرده‌اند. نتایج شاخص تاپسیس نشان‌دهنده جایگاه هشتمی کشور ایران بین ۱۲ کشور منطقه

پیشینه پژوهش

مطالعات متعددی در این سال‌ها درباره شاخص رقابت‌پذیری در ایران انجام شده است. عمده این مقالات رویکرد توصیفی به مسئله داشته‌اند.

غرب آسیا بوده است. همچنین به‌لحاظ تحلیل فضایی و اندازه شاخص موران (کوچک‌تر از ۱) مشخص شده است تمامی مؤلفه‌های شاخص رقابت‌پذیری بین کشورهای منطقه غرب آسیا از الگویی تصادفی پیروی می‌کنند و بنا بر نبود الگوی مشابهت و همجواری نمی‌توان استنباط کرد که رقابت‌پذیری در این منطقه منطبق با برنامه‌ریزی توزیع فضایی اتفاق افتاده باشد. مصلح‌شیرازی و خلیفه (۱۳۹۴) به اندازه‌گیری کارآیی رقابت‌پذیری جهانی ایران در مقایسه با کشورهای منتخب با استفاده از تحلیل پوششی الگوی دومرحله‌ای برای ۴۰ کشور آسیایی و شمال آفریقا در دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهند شاخص رقابت‌پذیری جهانی ایران طی سال‌های بررسی شده با توجه به اهداف سند چشم‌انداز توسعه، روند مناسبی را طی نکرده و برای تحقق این اهداف چنین سرعتی کند است.

علاوه بر این، برخی پژوهشگران اثرات رقابت‌پذیری روی وضعیت اقتصادی را آزموده‌اند؛ برای نمونه بافنده ایمان‌دوست و مفیدی (۱۳۹۵) اثرات این شاخص را بر توسعه اقتصادی دو دسته از کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای در حال توسعه و نوظهور بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهند شاخص رقابت‌پذیری اقتصادی اثر مثبت و معنی‌داری بر سرانه تولید ناخالص داخلی هر دو دسته کشورها بر جای گذاشته است؛ البته اثر این متغیر در این دو دسته تا اندازه‌ای با یکدیگر متفاوت است؛ به‌گونه‌ای که تأثیر آن به‌ازای ۱۰ درصد رونق در شاخص رقابت‌پذیری برابر با ۱۷/۳ درصد در کشورهای توسعه‌یافته و ۱۵/۵ درصد در کشورهای در حال توسعه و نوظهور بوده است.

برخی پژوهش‌های دیگر در این زمینه ازجمله پژوهش‌های انجام‌شده به‌وسیله جانی، سعی کرده‌اند علاوه بر توصیف، به شناسایی عوامل و موانع بازدارنده رقابت‌پذیری در ایران نیز توجه نشان دهند. جانی (۱۳۹۰ ب) با بررسی مؤلفه‌های رقابت‌پذیری به روش پانلی، عوامل مؤثر بر

رقابت‌پذیری در ایران و کشورهای جنوب غرب آسیا را مقایسه کرده است. نتایج این بررسی تأییدکننده آن است که تأثیر درآمدهای نفتی در کشورهای نفت‌خیز بر رقابت‌پذیری تنها از طریق محور برخورداری از نیازمندی‌های اساسی بوده است و کشورهای غیرنفتی با اتکا بر محور کارآیی رقابت‌پذیری را افزایش داده‌اند. تحلیل رابطه بین عناصر تشکیل‌دهنده محور برخورداری از نیازمندی‌های اساسی و محورهای کارآیی و نوآوری نشان می‌دهد با وجود اینکه امتیاز برخورداری از نیازمندی‌ها برای ایران نسبت به کشورهای بررسی‌شده در وضعیت بهتری قرار دارد، ایران عناصری از محور نیازمندی‌ها (ازجمله آموزش اولیه و بهداشت) را دارد که تأثیر کمتری بر محور کارآیی و نوآوری دارند. یافته‌های مقابله دیگری از همین نویسنده (جانی، ۱۳۹۰ الف) در زمینه بررسی مقایسه‌ای شاخص رقابت‌پذیری ایران در حوزه کشورهای سند چشم‌انداز بیست‌ساله و تعیین اولویت‌های ارتقای شاخص رقابت‌پذیری نشان می‌دهند اولویت‌های اساسی ایران در ارتقای شاخص رقابت‌پذیری عبارت‌اند از کارا کردن سیاست‌های حمایتی و رقابتی، اصلاح قوانین و رویه‌های بازار کار، توسعه بازار مالی، توجه به آثار تورمی سیاست‌ها، استفاده از ظرفیت‌های موجود قوانین و اصلاح آنها در حوزه حمایت از مالکیت معنوی و سرمایه‌گذاری خارجی، افزایش نظارت و توان ارزیابی و اصلاح استانداردهای موجود. میراحسنی (۱۳۹۲) نیز با تحلیل شاخص رقابت‌پذیری جهانی ایران، موانع کسب و کار را در ایران شناسایی کرده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهند از بین ۱۶ عامل محدودکننده ایجاد کسب و کار، به ترتیب پنج عامل ثبات سیاسی، ضوابط و مقررات ارزی، دسترسی به منابع مالی، تورم، بوروکراسی دولتی، و زیرساخت ناکافی سهمی بیش از ۷۰ درصد از عوامل محدودکننده کسب و کار در ایران را به خود اختصاص داده است.

روش پژوهش

الف- نمونه و نمونه‌گیری

روش استفاده‌شده در این مقاله روش کیفی - تطبیقی است که از جمله روش‌های مورد‌محوور به شمار می‌رود. در این روش تأکید بر موارد خاص است و آنچه صورت می‌گیرد مورد‌پژوهی است نه متغیرپژوهی؛ به عبارتی، برخلاف پارادایم کمی که متغیرمحوور است، این روش مورد‌محوور است و بررسی و مقایسه وضعیت موردها و مسیرهای طی‌شده به وسیله آنها اهمیت دارد؛ به همین سبب در این روش، نمونه‌گیری هدفمند است و انتخاب موارد یا نمونه‌ها با استفاده از دانش قبلی و بر مبنای درجه اهمیت و سنخیت با مسئله صورت می‌گیرد. با توجه به مسئله‌کانونی مقاله یعنی این سؤال که بسترها و شرایط علی مشخص‌کننده موفقیت در رقابت‌پذیری جوامع و مسیرهای موفقیت و یا شکست کدامند، اقدام به انتخاب نمونه‌ها شد. مبنای انتخاب این مجموعه برآورده‌کردن هدف پژوهش یعنی مقایسه مسیرهای علی رقابت‌پذیری جهانی بین کشورهای در حال توسعه و بررسی وضعیت ایران در کنار آنها بود. از آنجا که هدف اصلی توجه به وضعیت کشور ایران و مقایسه آن با کشورهای منطقه است، مجموعه‌ای از کشورهای هدف که در ادبیات توسعه با نام کشورهای نوظهور اقتصادی شناخته می‌شوند، در کنار کشورهای منطقه که در سند چشم‌انداز توسعه کشور به آنها توجه شده است، انتخاب شدند. اصطلاح کشورهای نوظهور در ابتدا برای کشورهای بریکس (BRICS) شامل برزیل، روسیه، هند، چین و آفریقای جنوبی به کار گرفته می‌شد؛ اما در منطقه آسیا کشورهای دیگری در حال پیوستن به این گروه‌اند و توانسته‌اند در یکی دو دهه اخیر رشد اقتصادی جالب توجهی را تجربه کنند. کشورهای جنوب شرق آسیا شامل کره جنوبی، هنگ‌کنگ، سنگاپور، تایوان و تا حدودی اندونزی^۱ - که در این زمینه موفقیت‌های چشمگیر و پذیرفتنی

را در توسعه اقتصادی کسب کرده‌اند - جزء این دسته قلمداد می‌شوند. علاوه بر این، دسته دیگری از کشورهای منطقه که مطابق سند چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴ رقیب‌های ایران شناخته می‌شوند، به مجموعه ذکر شده اضافه شد. این کشورها به‌علاوه ایران شامل موارد زیرند: دو کشور امارات متحده عربی و قطر که در شاخص رقابت‌پذیری نسبت به سایر کشورهای منطقه وضعیت به‌مراتب بهتری دارند (به‌منزله مورد‌های مثبت)، کشور پاکستان که در این زمینه بدترین کشور منطقه محسوب می‌شود (به‌منزله مورد منفی) و کشور ترکیه که وضعیت کم و بیش مشابهی نسبت به ایران دارد؛ بنابراین، نمونه مطالعه‌شده در این پژوهش شامل کشور ایران و نه کشور دیگر یعنی کره جنوبی، هنگ‌کنگ، سنگاپور، تایوان، اندونزی، امارات، قطر، ترکیه و پاکستان است.

ب- متغیرها و داده‌ها

یکی از وجوه بارز رقابت، رقابت‌پذیری اقتصادی است که ویژگی بارز و مشخص سیستم‌های اقتصادی در سطح جهانی است. رقابت‌پذیری مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها، زیرساخت‌ها و عوامل تعیین‌کننده سطح بهره‌وری و رشد اقتصادی یک کشور است. یولنچین و یونسل^۲ (2002) هفت معیار اصلی زیر را برای رقابت‌پذیری معرفی می‌کنند: ساختار جمعیت‌شناسی، بهداشت، آموزش، شرایط محیط زیست، فناوری و زیرساخت‌ها، اقتصاد و قدرت نظامی. با استفاده از این شاخص کشورها برحسب رقابتی‌بودن به چهار گروه کشورهای به‌شدت رقابتی، کشورهای رقابتی، کشورهای غیررقابتی و کشورهای به‌شدت غیررقابتی گروه‌بندی شده‌اند (به نقل از توتونچیان و مهرنوش، ۱۳۸۸: ۴۲)؛ اما یکی از شناخته‌شده‌ترین این معیارها، شاخص رقابت‌پذیری جهانی (GCI)^۳ است که هر ساله از طرف مجمع جهانی اقتصاد (WEF) برای تعداد زیادی از اقتصادهای ملی محاسبه می‌شود.

^۱ دلیل انتخاب کشور اندونزی در این منطقه، توجه به شباهت در نوع دین و میزان تنوع فرهنگی زیاد بوده است.

^۲ Ulengin & Onsel

^۳ Global Competitiveness Index

می‌رود (چلبی، ۱۳۸۹: ۱۷) و از آنجا که درباره این شروط در سطح بین‌المللی داده‌های مطمئن و تکیه‌پذیری وجود دارند و هر یک از آنها به‌منزله شاخص‌های چندبعدی سنجیده شده‌اند، از میزان‌های موجود برای ساختن توابع عضویت فازی تک‌بعدی استفاده شده است. اطلاعات مربوط به این متغیرها از منابع مختلفی جمع‌آوری شده‌اند که در جدول زیر مشخص شده‌اند. با توجه به اینکه این متغیرها، شروط علی نتیجه‌اند، منطقی است اطلاعات مربوط به آنها به‌لحاظ زمانی مقدم بر نتیجه باشد؛ زیرا آثار علل بر نتیجه همواره با تأخیر زمانی همراه است و لازم است با گذشت زمان این شرایط در بستر جامعه نهادینه شوند؛ بنابراین، اطلاعات شروط علی برای فاصله حدوداً ۱۰ سال پیش از نتیجه در نظر گرفته شده است. جدول‌های زیر اطلاعات بیشتری را درباره این شاخص‌ها در اختیار می‌گذارند.

این شاخص ترکیبی متشکل از ۱۲ زیرشاخص در قالب سه مؤلفه میزان برخورداری از نیازمندی‌های اساسی (شامل نهادها، زیرساخت‌ها، محیط کلان اقتصادی و بهداشت و آموزش اولیه)، میزان کارآیی (شامل آموزش عالی، کارآیی بازار کار، کارآیی بازار کالا، آمادگی فناورانه، توسعه بازار مالی و اندازه بازار) و میزان نوآوری (عملیات تجاری پیشرفته و نوآوری) است (World Economic Forum, 2011: 9). در این پژوهش از داده‌های مربوط به این شاخص برای سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۱۸ استفاده شده است.

علاوه بر نتیجه، بر شش شرط علی منفرد زیر به‌منزله شروط علی تأکید شده است: حاکمیت قانون، اعتماد تعمیم‌یافته، شفافیت، امنیت، برابری فرصت و آزادی‌های فردی. با توجه به اینکه استفاده از معرف‌های عینی به‌ویژه استفاده از شاخص‌های ترکیبی مبتنی بر بنیان‌های نظری از روش‌های مطمئن برای تعیین ارزش‌های فازی به شمار

جدول ۲- متغیرها و منابع داده‌های استفاده‌شده

Table 2- Variables and data sources

متغیر	شاخص	منبع داده	سال	دامنه نمره شاخص
نامنی	State Fragility Index	Center for Global Policy, Global Report 2009	2008	0-25
توسعه سیاسی	Democracy Index	The Economist Intelligence Unit's, Index of Democracy, 2007	2007	1-10
شفافیت اطلاعات	Corruption Perceptions Index (CPI)	Transparency International, Annual Report 2009	2008	0-10
اعتماد تعمیم‌یافته	Trust Others	Legatum Prosperity Index	2010	0-100
حاکمیت قانون	Rule of Law	The Worldwide Governance Indicators (WGI) project, 2011	2005	-2.5-2.5
نابرابری	Gini Index	Human development Report, 2010	2000-2010	0-100
رقابت‌پذیری جهانی	Global Competitiveness Index (GCI)	The Global Competitiveness Report, 2011	2017-2018	1-7

جدول ۳- نمرات و آماره‌های توصیفی متغیرها در کشورهای مطالعه‌شده

Table 3- Scores and descriptive statistics of variables in the studied countries

کشور	رقابت پذیری	نابرابری	حاکمیت قانون	اعتماد تعمیم یافته	شفافیت	توسعه سیاسی	نامنی
ایران	4.27	38.3	-0.74	10.6	2.3	2.93	15
سنگاپور	5.71	42.5	1.76	32.9	9.2	5.89	1
ترکیه	4.42	41.2	0.15	8.43	4.6	5.7	10
کره جنوبی	5.07	31.6	0.96	25.77	5.6	7.88	0
هنگ کنگ	5.53	43.4	1.6	30.29	8.1	6.03	0
تایوان	5.33	33.8	1	35.48	5.7	7.82	0
امارت متحده عربی	5.30	32.5	0.47	19.29	5.9	2.42	3
قطر	5.11	41.1	0.7	22.95	6.5	2.78	6
اندونزی	4.68	37.6	-0.83	21.36	2.6	6.41	8
پاکستان	3.67	31.2	-0.87	22.44	2.5	3.92	16
حداقل	3.67	31.2	-0.87	8.43	2.3	2.42	0
حداکثر	5.71	43.4	1.76	35.48	9.2	7.88	16
میانگین	4.9۱	37.32	0.42	22.951	5.3	5.178	5.9
انحراف معیار	0.638	4.714	0.974	8.803	2.350	2.036	6.173

ج- فازی سازی داده‌ها

در روش‌های کیفی - تطبیقی دو رهیافت عمده زیر وجود دارد: رهیافت بولی و رهیافت فازی. در مطالعه حاضر از رهیافت فازی که بسط یافته رهیافت بولی است، استفاده شده است. با استفاده از منطق چندارزشی حاکم بر رهیافت فازی این امکان وجود دارد که وضعیت هر یک از موردهای مطالعه با توجه به میزان برخورداری از یک صفت، درجه بندی و از این طریق تفاوت‌های کمی و کیفی هر یک از موارد به دقت بررسی شوند. برای این منظور هر یک از شروط علی و نتیجه در این مقاله، یک متغیر زبانی قلمداد و از طریق قاعده نگاشت یا قاعده عضویت به نمرات فازی تبدیل شدند. فازی سازی متغیرهای زبانی دربرگیرنده چهار پارامتر یا مرحله زیر است:

۱. پارامتر (X): این پارامتر معرف نام متغیر زبانی است که در این پژوهش برابر با رقابت، حاکمیت قانون، امنیت، شفافیت، اعتماد تعمیم یافته و آزادی فردی است.

۲. پارامتر (T): شامل مجموعه مقادیر زبانی است که متغیر X می‌تواند اختیار کند (مثل کشورهای کاملاً رقابتی، کشورهای کم و بیش رقابتی و کشورهای کاملاً غیررقابتی).

۳. پارامتر (U): بازه واقعی که در آن متغیر زبانی مقادیر کمی یا عددی اختیار می‌کند (مثلاً برای رقابت پذیری پارامتر U بین ۱ تا ۷ است).

۴. پارامتر (M): عبارت است از یک یا چند قاعده نگاشت یا عضویت که هر مقدار زبانی را به یک مجموعه فازی در U مرتبط می‌کند (چلبی، ۱۳۹۰).

در اینجا با استفاده از دانش محتوایی و نظری و مراجعه به وضعیت تجربی موردها یعنی آنچه راگین روش مستقیم می‌نامد، اقدام به واسنجی توابع عضویت شد. منظور از واسنجی، تنظیم کردن و زیر قاعده درآوردن مدارج وسیله سنجش است (چلبی، ۱۳۸۹: ۱۹). برای واسنجی توابع عضویت فازی از معیار سه ارزشی (عضویت کامل، عضو شدن کامل و نقطه گسست) استفاده شده است که آستانه‌های بالا، پایین و نقطه تقاطع مشخص شد. معیارهای مرتبط در جدول زیر مشخص شده‌اند. عملیات واسنجی و تجزیه و تحلیل داده‌های فازی در این مطالعه با استفاده از نرم افزار (FS/QCA) انجام شده است.

جدول ۴- تعیین مجموعه‌های سه گانه برحسب قواعد عضویت فازی

Table 4-The triple sets by fuzzy membership

قاعده نگاشت (M)			بازه عددی (U)	مقادیر زبانی (T)	متغیر زبانی (X)
استانده عضو شدن کامل (N)	نقطه تقاطع (C)	استانده عضویت کامل (F)			
4	4.5	5.5	شاخص رقابت مندی (GCI) بین ۱ تا ۷	(۰) جوامع کاملاً غیررقابتی (۱-۰) جوامع کم و بیش رقابتی (۱) جوامع کاملاً رقابتی (۰) جوامع کاملاً امن	رقابت پذیری (G)
۰	۱۲	۲۰	شاخص شکنندگی دولت بین ۱۰ تا ۲۵	(۱-۰) جوامع کم و بیش امن (۱) جوامع کاملاً ناامن (۰) جوامع کاملاً باز و آزاد	فضای امن (F)
۴	۶	۸	نمره آزادی بین ۱ تا ۱۰	(۱-۰) جوامع کم و بیش آزاد (۱) جوامع کاملاً بسته (۰) جوامع کاملاً اعتمادناپذیر	فضای باز (D)
۱۵	۳۰	۵۰	اعتماد به دیگران بین ۰ تا ۱۰۰	(۱-۰) جوامع کم و بیش اعتمادپذیر (۱) جوامع کاملاً اعتمادپذیر (۰) جوامع کاملاً غیرشفاف	اعتماد تعمیم یافته (O)
۳	۷	۹	شاخص ادراک شفافیت (CPI) بین ۰ تا ۱۰	(۱-۰) جوامع کم و بیش شفاف (۱) جوامع کاملاً شفاف (۰) جوامع کاملاً غیرقانون‌گرا	شفافیت (T)
-۱	۰	۱.۵	شاخص حاکمیت قانون بین ۲.۵ تا ۲.۵	(۱-۰) جوامع کم و بیش قانون‌گرا (۱) جوامع کاملاً قانون‌گرا (۰) جوامع کاملاً برابر	حاکمیت قانون (R)
۳۲	۳۵	۴۰	ضریب جینی بین ۰ تا ۱۰۰	(۱-۰) جوامع کم و بیش نابرابر (۱) جوامع کاملاً نابرابر	نابرابری (I)

یافته‌های پژوهش

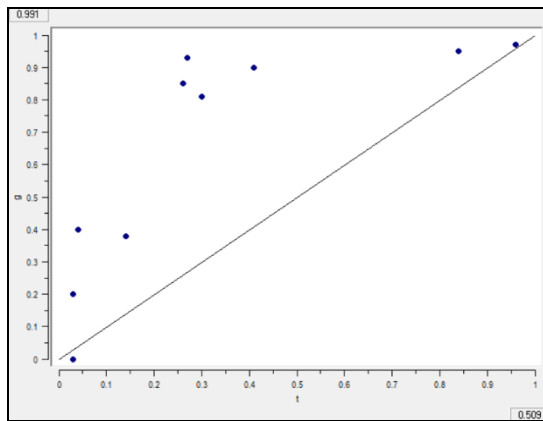
الف- آزمون شرط لازم و کافی

در روش فازی از طریق آزمون زیرمجموعه و محاسبه شاخص‌های سازگاری و پوشش، به کمک نمودار پراکنندگی شروط با نتیجه، می‌توان شرط لازم و کافی را به صورت منفرد بررسی کرد. مطابق اصل زیرمجموعه، علتی لازم است که مقادیر متعلق به معلول (Y)، زیرمجموعه علت (X) باشند و همچنین علتی کافی به شمار می‌رود که مجموعه علت (X) زیرمجموعه معلول (Y) به شمار رود. با استفاده از نمودار (XY) در نرم‌افزار (FS/QCA) بررسی این شروط وجود دارد. در صورتی که کلیه نقاط در محدوده زیر قطر واقع شوند، آن

شرط به منزله شرط لازم است و اگر کلیه نقاط بالاتر از قطر قرار گیرند، شرط کافی برای وقوع نتیجه به شمار می‌آید. نکته مهم اینکه در سنجش شرایط لازم و کافی ممکن است دو معضل سنجش غیردقیق و معضل تصادف رخ دهد که برای حل این دو می‌توان اصلاحاتی را به آزمون افزود؛ یعنی در حالتی که سنجش غیردقیق اتفاق می‌افتد برخی از موارد به جای اینکه در زیر قطر واقع شوند بالای آن قرار می‌گیرند که چالشی برای آزمون شرط لازم است. برای حل این معضل می‌توان نیمساز نمودار را تا حد (۰/۱) به سمت بالا جابه‌جا کرد. همین اصلاح را می‌توان درباره شرط کافی نیز انجام داد؛ با این تفاوت که در این حالت قطر نمودار به اندازه (۰/۱)

معیار $0/50$ برابر با ۹ مورد است.

در ادامه آزمون شروط لازم و کافی شرایط علی منفرد به وسیله نمودارهای (XY) نشان داده شده است. مطابق نمودار، دموکراسی و شفافیت علت کافی و نه لازم رقابت‌پذیری به شمار می‌آیند. شاخص‌های کفایت و ضرورت، میزان سازگاری نمرات فازی شروط با نتیجه را نشان می‌دهند. زمانی که علت کافی تشخیص داده شود، از ضریب کفایت به منزله ملاک سازگاری و زمانی که علت لازم باشد، از ضریب ضرورت استفاده می‌شود.

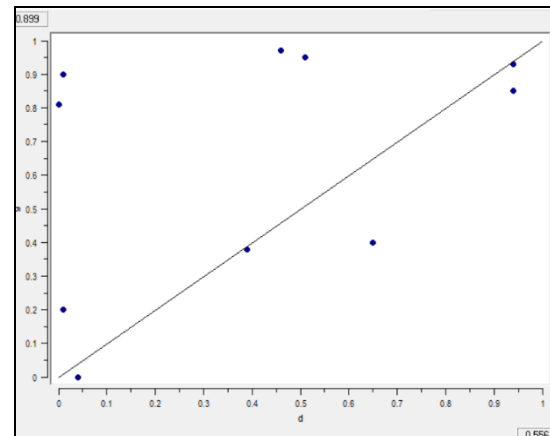
Sufficiency=.991 Necessity=.509

نمودار ۵- آزمون شرط کافی شفافیت اطلاعات

Fig 5- Sufficient Condition Test of Transparency

فرصت شرط کافی و نه لازم رقابت است. هرچند با توجه به میزان سازگاری علت کافی $0/7$ و قرارگرفتن سه مورد منحرف در گوشه پایین نمودار، نمی‌توان با اطمینان این شرط را به منزله علت کافی منفرد شناسایی کرد. درباره حاکمیت قانون، میزان شاخص‌های سازگاری ضرورت و کفایت و همچنین نزدیکی نقاط به قطر نشان می‌دهد این شرط، هم می‌تواند شرط لازم و هم شرط کافی رقابت باشد؛ البته با توجه به قرارگیری بیشتر نقاط رو و بالای خط باید گفت حاکمیت قانون علت کافی رقابت اقتصادی است. اگرچه فرضیه علی مرتبط را نمی‌توان با احتمال ۹۵ درصد اطمینان قبول کرد.

به سمت پایین کشیده می‌شود (چلبی، ۱۳۹۰). راگین برای بررسی احتمالاتی شروط لازم و کافی در این مواقع جدول موارد بحرانی را پیشنهاد کرده است. با استفاده از این جدول و تعیین سطح معنی‌داری (α) و نسبت معیار می‌توان فرضیه‌ها را در سه نسبت معیار $0/50$ (کم‌وبیش)، $0/65$ (غالباً) و $0/80$ (اکثریت چشمگیر) بررسی کرد (طالبان و پیکانی، ۱۳۹۱: ۱۳۷-۱۳۶, Ragin, 2000: 114). از آنجا که حجم نمونه در این پژوهش ۱۰ مورد است، در سطح ۹۵ درصد اطمینان و تعیین نسبت معیار $0/65$ باید حتماً همه موارد بالای قطر (در شرط کافی) و یا زیر قطر (در شرط لازم) قرار گیرند، این عدد با نسبت

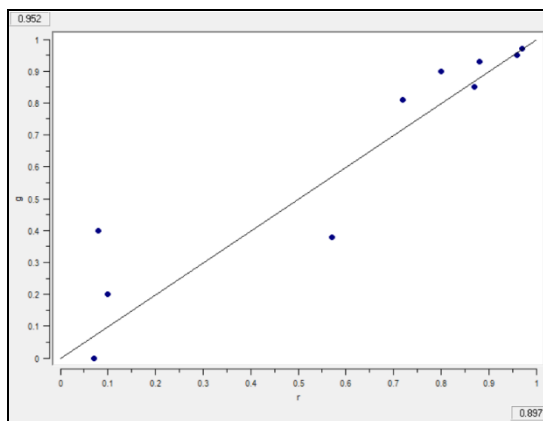
Sufficiency=.899 Necessity=.556

نمودار ۴- آزمون شرط کافی فضای باز (دموکراسی)

Fig 4- Sufficient Condition Test of Democracy

اگرچه مطابق نمودار بیشتر موارد در هر دو شرط دموکراسی و شفافیت بالای قطر است، درباره دموکراسی ۷ مورد روی قطر و بالای قطر قرار گرفته است؛ بنابراین، با توجه به حد آستانه در نسبت معیار $0/5$ نمی‌توان پذیرفت که در سطح ۹۵ درصد اطمینان این متغیر شرط کم و بیش کافی رقابت‌پذیری باشد؛ اما شرط شفافیت با میزان سازگاری $0/99$ علت کافی رقابت‌پذیری است و با ۹۵ درصد اطمینان نیز این فرضیه پذیرفتنی است.

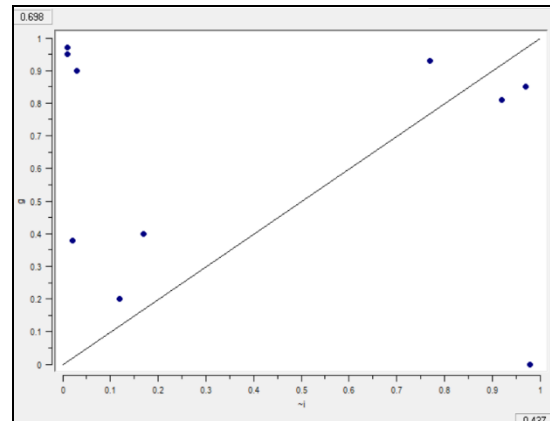
همچنین آزمون شرط علی منفرد برابری فرصت که با وجودنداشتن نابرابری سنجیده شده است، نشان می‌دهد برابری

Sufficiency=.952 Necessity=.897

نمودار ۷- آزمون شرط کافی حاکمیت قانون

Fig 7- Sufficient Condition Test of rule of law

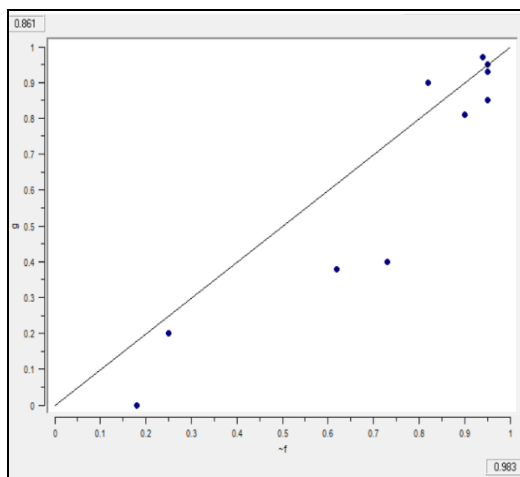
Sufficiency=.698 Necessity=.437

نمودار ۶- آزمون شرط کافی برابری فرصت (~ نابرابری)

Fig 6- Sufficient Condition Test of opportunity equality (~inequality)

است. آزمون شرط لازم برای متغیر امنیت داخلی که با میزان (شکستگی دولت) سنجیده شده است، نشان می دهد فضای امن داخلی با شاخص سازگاری ۰/۹۸۳ در سطح کلان شرط لازم رقابت است و در نبودن امنیت احتمال شکل گیری رقابت پذیری کشورها وجود نخواهد داشت.

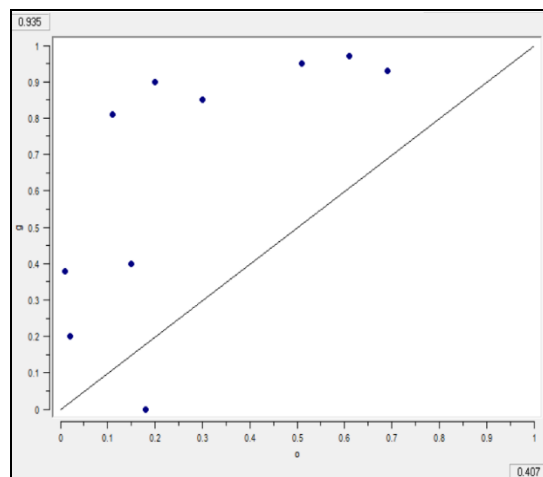
با استفاده از آزمون تحلیل شرط کافی، اعتماد تعمیم یافته به منزله شرط کافی منفرد رقابت تأیید شده است. همان طور که در نمودار ۶ دیده می شود، به جز یک مورد تمامی موارد بالای قطر قرار دارند و با ۹۵ درصد اطمینان می توان پذیرفت که اعتماد تعمیم یافته کم و بیش شرط کافی رقابت اقتصادی

Sufficiency=.861 Necessity=.983

نمودار ۹- آزمون شرط لازم امنیت (~ شکنندگی دولت)

Fig 9- Necessary Condition Test of security (~ Fragility)

Sufficiency=.935 Necessity=.407

نمودار ۸- آزمون شرط کافی اعتماد تعمیم یافته

Fig 8- Sufficient Condition Test of generalized trust

شامل ۶۴ (۲^۶) ترکیب ممکن می شود؛ اما با توجه به اینکه تعداد موارد محدود است برای بسیاری از ترکیب های ممکن موارد تجربی یافت نمی شود. برای استخراج و تحلیل مسیرها از طریق ساده سازی ترکیب های ممکن، لازم است ابتدا

ب- آزمون ترکیب عطفی رقابت پذیری

برای بررسی رابطه علی عطفی بین شروط و رقابت پذیری، تمامی شروط با یکدیگر وارد تحلیل شدند. از آنجا که تعداد شروط علی بررسی شده ۶ مورد است، جدول صدق حاصل

شرایط برای وقوع نتیجه متکی بر مباحث نظری وجود دارد. بدین ترتیب، نتایج و خروجی ترکیب عطفی شروط علی رقابت‌پذیری اقتصادی مبتنی بر راه‌حل میانه گزارش می‌شود. مطابق چارچوب و الگوی نظری پژوهش، رقابت‌پذیری در جامعه‌ای امکان تحقق دارد که دارای شفافیت، فضای آزاد و باز سیاسی (توسعه سیاسی)، حاکمیت قانون و اعتماد اجتماعی باشد و همزمان ناامنی و نابرابری در آن وجود نداشته باشد؛ از این رو، چنین ترکیبی برای وقوع نتیجه در راه‌حل میانه تعریف شد و حاصل نهایی تحلیل فازی، تشخیص دو مسیر مجزا بین کشورهای موفق مطالعه‌شده به شرح جدول زیر بود.

معیارهای آستانه فراوانی و آستانه سازگاری مشخص شوند. راگین میزان حداقل پذیرفتنی برای آستانه سازگاری را ۰/۷۵ می‌داند؛ اما می‌گوید بهتر است تحلیل‌ها در حدود آستانه ۰/۹ صورت پذیرند. درباره آستانه فراوانی نیز در مطالعاتی که با موارد اندک انجام می‌شوند، باید آستانه فراوانی را ۱ یا ۲ تعریف کرد (Ragin, 2008: 143). در این پژوهش میزان آستانه سازگاری و آستانه فراوانی به ترتیب برابر با ۰,۹ و ۱ در نظر گرفته شده است. سپس از روش تحلیل استاندارد برای عملیات ترکیب و ساده‌سازی عمل شده است؛ زیرا این روش علاوه بر راه‌حل‌های سخت‌گیرانه (پیچیده) و ساده‌گیرانه (صرفه‌جویانه)، راه‌حل میانه را نیز در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد که از این طریق امکان تعیین نحوه حضور و غیاب

جدول ۵- آزمون علیت عطفی رقابت‌پذیری جهانی

Table 5- Conjunctural causation test of global competitiveness

شاخص پوشش کل	شاخص سازگاری کل	شاخص پوشش مسیر		شاخص سازگاری	مسیرهای علی
		یکه	خام		
۰/۶۰۴	۰/۹۷۷	۰/۲۹	۰/۴۱	۰/۹۶۶	نبودن ناامنی (~F) *حاکمیت قانون (R) *نبود نابرابری (~I)
		۰/۲۰	۰/۳۲	۰/۹۸۵	شفافیت اطلاعات (T) *اعتماد تعمیم‌یافته (O) *نبودن ناامنی (~F) *حاکمیت قانون (R)

نسبت به مسیر اول اندکی بیشتر است؛ اما به لحاظ اهمیت تجربی شاخص پوشش یکه برابر با ۲۰ درصد است. برای خلاصه‌کردن ترکیب‌های ذکرشده از قواعد کمینه‌سازی استفاده می‌شود. برای این کار ترکیب معادلات مسیرهای استنتاج‌شده با استفاده از علائم اختصاری (حروف بزرگ نشان‌دهنده حضور شرط و حروف کوچک بیان‌کننده غیبت شرط‌اند) نوشته و ساده‌سازی شد.

$$\begin{aligned} 1) \text{fRi} + \text{TOfR} & \Rightarrow G \\ 2) \text{fR}(i + \text{TO}) & \Rightarrow G \end{aligned}$$

معادله (۱) همان ترکیب مسیرهای اول و دوم است که می‌توان با اشتراک‌گرفتن از ترکیب (fR) که در هر دو مشترک است، شکل معادله (۲) را ساده‌تر کرد. مطابق معادله ساده‌شده می‌توان به صورت کلی گفت نبود ناامنی و وجود حاکمیت قانون شرط لازم و نه کافی رقابت‌پذیری اقتصادی است؛ اما برای وقوع نتیجه کافی نیست و باید در ترکیب با زمینه‌های

مطابق نتایج به دست آمده دو مسیر با میزان سازگاری بسیار بالا که نشان‌دهنده اهمیت نظری بالای این ترکیب‌هاست، سبب رقابت‌پذیری اقتصادی شده است. در مسیر اول رقابت‌پذیری اقتصادی در جوامع دارای امنیت، حاکمیت قانون و فرصت‌های تقریباً برابر برای افراد رخ داده است. شاخص پوشش کل و یکه که نشان‌دهنده اهمیت تجربی این مسیر است، به ترتیب برابر با ۴۱ و ۲۹ درصد است. بین موارد مطالعه‌شده کشورهای کره جنوبی، تایوان و امارات متحده عربی از طریق این مسیر توانسته‌اند شرایط تحقق رقابت‌پذیری جهانی را مهیا کنند. مسیر دوم خاص کشورهای است که علاوه بر دو شرط امنیت و حاکمیت قانون، دارای شفافیت بالا و روابط اجتماعی مبتنی بر اعتماد بین کنشگران اجتماعی‌اند. چنین وضعیتی بین دو کشور سنگاپور و هنگ‌کنگ مشاهده می‌شود. با توجه به شاخص سازگاری اهمیت نظری این مسیر

دیگر سبب وقوع نتیجه شود؛ به عبارتی، رقابت پذیر شدن اقتصادی یا در جوامعی رخ می دهد که حاکمیت قانون و نبود ناامنی با وجودنداشتن نابرابری ترکیب شده و یا در جوامعی که با اعتماد اجتماعی و شفافیت قرین شده است. شاخص سازگاری کل (۰/۹۸) برای هر دو مسیر نشان دهنده اهمیت نظری بسیار بالای این ترکیب علی است و اندازه پوشش تجربی آن نیز بین موارد مشاهده شده برابر با ۶۰ درصد است.

ج- آزمون ترکیب عطفی رقابت ناپذیری

با توجه به اینکه تحلیل فازی اساساً نامتقارن است (Ragin,)

جدول ۶- آزمون علیت عطفی تحقق نیافتن رقابت پذیری جهانی

Table 6- Conjunctural causation test of lack of global competitiveness

شاخص پوشش کل	شاخص سازگاری کل	شاخص پوشش مسیر		شاخص سازگاری	مسیرهای علی
		یکه	خام		
۰/۸۴۲	۰/۸۶۸	۰/۱۲۴	۰/۶۰۹	۰/۸۲۷	نبود شفافیت ($\sim T$) * نبود حاکمیت قانون ($\sim R$) * وجودنداشتن اعتماد اجتماعی تعمیم یافته ($\sim O$) * نابرابری (I) نبود دموکراسی ($\sim D$) * نبود شفافیت ($\sim T$) * نبود حاکمیت قانون ($\sim R$) * وجود اعتماد اجتماعی تعمیم یافته ($\sim O$) * ناامنی (F)
		۰/۲۳۳	۰/۷۱۷	۰/۹۷۰	

اولین مسیر به ترکیب چهار شرط نبود شفافیت، نبود حاکمیت قانون، وجودنداشتن اعتماد اجتماعی تعمیم یافته و وجود نابرابری مربوط است؛ این مسیر که در کشورهای ایران و اندونزی سبب تحقق نیافتن رقابت پذیری جهانی شده است، اهمیت نظری ۰/۸۳ دارد و پوشش تجربی به دست آمده برای آن نیز برابر با ۶۱ درصد است. مسیر دوم خاص کشور پاکستان است. در این مورد ترکیب پنج شرط نبود دموکراسی، نبود شفافیت، وجودنداشتن حاکمیت قانون، وجودنداشتن اعتماد اجتماعی تعمیم یافته و ناامنی و شکنندگی دولت سبب تحقق نیافتن نتیجه شده است. شاخص سازگاری برای این ترکیب علی برابر با ۰/۹۷ و میزان پوشش تجربی آن برابر با ۷۱ درصد است.

شکست رقابت پذیری به دست آمده است، نشان می دهد ترکیب علی نبود شفافیت، حاکمیت قانون و اعتماد اجتماعی شرط لازم و نه کافی وقوع نتیجه است که با ترکیب با ناامنی یا نابرابری به شرط علی کافی برای ناکامی در رقابت پذیری تبدیل می شود. میزان شاخص سازگاری و پوشش کل این ترکیب عطفی به ترتیب برابر با ۰/۸۷ و ۸۴ درصد بوده است. جالب است که نتیجه راه حل صرفه جویانه که معادله را با پرهیز از پیچیدگی به اصلی ترین شرط فرومی کاهد، نشان می دهد مخرج مشترک تحقق نیافتن رقابت پذیری جهانی در سه کشور ایران، اندونزی و پاکستان، نبود حاکمیت قانون است؛ یعنی می توان به صورت خلاصه و ساده گفت ضعف و نبود حاکمیت قانون در این کشورها مانع اصلی تحقق رقابت پذیری جهانی شده است.

1) $troI + trodF \Rightarrow g$
 2) $tro(I + F) \Rightarrow g$

معادله ساده شده ذکر شده که از ترکیب دو مسیر منتهی به

نتیجه

در این مطالعه با استفاده از رویکرد فازی، شرایط علی رقابت‌پذیری جهانی در سطح کلان و بین کشورهای منطقه و کشورهای نوظهور اقتصادی بررسی شد. مطابق مبانی نظری و الگوی پژوهش، شش شرط علی برای تحقق رقابت اقتصادی در یک جامعه همسو با نظم پویا (توسعه) تشخیص داده شد که شامل وجود فضای امن، فضای باز و آزاد، اعتماد تعمیم‌یافته، برابری فرصت، شفافیت اطلاعات و حاکمیت قانون است. نتایج آزمون منفرد شروط لازم و کافی نشان دادند نبود نامنی شرط لازم و شفافیت اعتماد اجتماعی از شروط کافی رقابت‌پذیری است. طبیعی است هرگونه سرمایه‌گذاری و کنش اقتصادی کنشگران فردی و جمعی در درجه اول معطوف به وجود امنیت در جامعه باشد. بدون این شرط احتمال تبدیل رقابت به منزله هنجار تنظیمی تضاد به عاملی در جهت تضاد وجود دارد و ممکن است جامعه از حالت نظم خارج و درگیر جنگ و کشاکش اجتماعی شود. نتیجه اینکه در چنین جامعه‌ای انتظار هرگونه همکاری جمعی و گروهی که حاصل آن نیز خیر عمومی باشد، محال یا کمرنگ به نظر می‌رسد. همچنین مشخص شد که اعتماد کنشگران به همدیگر و وجود نظام اطلاعاتی شفاف که امکان بازی گروهی را برای کنشگران فراهم کند، از جمله شروط کافی برای فعالیت سازمانی و کنش‌های جمعی در راستای رقابت‌پذیری است. در نبود این دو شرط پیش‌بینی می‌شود کنشگران تا جای ممکن خود را از ورود به میدان‌های رقابتی دور نگه دارند یا در صورت تمایل به چنین کاری سعی در اجرای یک بازی با مجموعه صفر کنند؛ یعنی تمام تلاش خود را مصروف برنده‌شدن در بازی، فارغ از هزینه‌های جمعی و گروهی کنند؛ از این رو، در این وضعیت جمع‌گرایی عام‌گرایانه جای خود را به انواع فردگرایی خاص‌گرایانه می‌دهد.

همچنین نتایج آزمون علیت عطفی نشان دادند دو مسیر علی برای تحقق رقابت‌پذیری جهانی بین کشورهای نوظهور اقتصادی و برخی کشورهای موفق منطقه وجود دارد. مخرج مشترک این دو مسیر، شرط لازم وجود امنیت و برقراری حاکمیت قانون برای

موفقیت در رسیدن به رقابت‌پذیری جهانی و به دنبال آن رشد و توسعه اقتصادی است؛ به عبارتی، بین کشورهای مطالعه‌شده هیچ کشوری یافت نشد که بدون داشتن این ترکیب به رقابت‌پذیری اقتصادی در سطح ملی و بین‌المللی رسیده باشد. این یافته تأییدکننده نظریه‌های نهادگراست که حکمرانی خوب را که از نشانه‌های آن تأمین امنیت و محوریت و حاکمیت قانون در روابط بین فردی و بین نهادی است، شرط ضروری برای توسعه اقتصادی می‌داند. نظام‌های اقتصادی نوظهوری چون کره جنوبی، سنگاپور، تایوان و هنگ‌کنگ مصداق نظام‌های حکمرانی خوبی‌اند که موفق شده‌اند با فراهم کردن بستری امن، مطمئن و قانون‌مدار و با بهره‌گیری از روابط اجتماعی قوی و نهادی شفاف، رقابت و توسعه اقتصادی را با سرعتی جالب توجه رقم بزنند. در مقابل در نظام‌هایی که موفق به این مهم نشده‌اند و رقابت‌پذیری اقتصادی در آنها با رکود و یا شکست روبه‌رو شده است، موانعی دیده می‌شود که لازم است سیاست‌گذاران برای رفع آنها در جهت رسیدن به توسعه اقتصادی تصمیم‌های دشوار بگیرند. نبود شفافیت، حاکمیت قانون و اعتماد اجتماعی، ترکیبی انسدادی برای تحقق رقابت‌پذیری است؛ بنابراین، مادامی که این موانع به‌طور کامل برداشته نشوند، نمی‌توان امیدوی به توسعه داشت. برقراری یک نظام اطلاعاتی شفاف و برخورد قاطع با فساد و مصادیق عمده آن، استقرار یک نظام مستقل منصفانه و عادلانه قضایی، پیش‌گرفتن رویه‌هایی در راستای ارتقای اعتماد و سرمایه اجتماعی بین کنشگران فردی و جمعی و بالابردن سطح اعتماد نهادی بین دولت و مردم اساسی‌ترین سیاست‌هایی است که باید در نظام‌های با سطح پایین رقابت‌پذیری پیگیری شود.

منابع

بافنده ایمان‌دوست، ص. و مفیدی، ع. (۱۳۹۵). «سنجش تأثیر شاخص رقابت‌پذیری GCI بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته برگزیده»، *مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای*، س ۲۳، ش ۱۲، ص ۶۵-۹۵.

- پاتنام، ر. (۱۳۸۰). *دموکراسی و سنت‌های مدنی*. ترجمه: محمدتقی دلفروز، تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی کشور انتشارات روزنامه سلام.
- توتونچیان، الف. و مهرنوش، م. (۱۳۸۸). «رقابت‌پذیری دانش‌محور در ایران»، *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی*، س ۹، ش ۱، ص ۳۹-۵۸.
- جانی، س. (۱۳۹۰ الف). «تبیین و تحلیل رقابت‌پذیری در کشورهای حوزه موردنظر سند چشم‌انداز و اولویت‌های ایران در ارتقای رقابت‌پذیری»، *فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه*، س ۱۶، ش ۲، ص ۱۴۷-۱۷۶.
- جانی، س. (۱۳۹۰ ب). «عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری در ایران و منطقه جنوب غرب آسیا»، *فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، س ۱۹، ش ۵۸، ص ۱۹۰-۱۵۹.
- چلبی، م. (۱۳۸۹). «شاخص‌سازی تابع عضویت فازی، نوع‌شناسی و واسنجی در جامعه‌شناسی»، *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، د ۳، ش ۴، ص ۲۸-۶.
- چلبی، م. (۱۳۹۰). *روش تطبیقی - کیفی*. جزوه درسی دوره دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- رضوی، م. (۱۳۸۱). «توان رقابتی و روابط پیمانکاری: بخشی در جامعه‌شناسی اقتصادی ایران»، *نامه علوم اجتماعی*، ش ۱۹، ص ۲۰۵-۲۲۶.
- طالبان، م. و پیکانی، ت. (۱۳۹۱). «آزمون فازی ارتباط علی دینداری با کجروی: شرط لازم یا شرط کافی»، *مجله مسائل اجتماعی ایران*، س ۳، ش ۲، ص ۱۱۹-۱۵۲.
- علی اکبری، الف؛ اکبری، م؛ انصاری، م. و بوستان‌احمدی، و. (۱۳۹۷). «سنجش و تحلیل شاخص‌های رقابت‌پذیری در کشورهای غرب آسیا با تأکید بر ایران»، *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، س ۹، ش ۳۳، ص ۱-۱۴.
- قلی‌پور، ر؛ مشایخی، ب. و ناصری، الف. (۱۳۹۵). «حاکمیت شرکتی در بخش عمومی و نقش آن در اقتصاد مقاومتی»، *فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی*، س ۴، ش ۱۴، ص ۱۰۷-۱۳۰.
- مصلح‌شیرازی، ع. و خلیفه، م. (۱۳۹۴). «اندازه‌گیری کارایی رقابت‌پذیری جهانی ایران در مقایسه با کشورهای منتخب با استفاده از مدل دومرحله‌ای تحلیل پوششی داده‌ها»، *فصلنامه چشم‌انداز مدیریت صنعتی*، س ۵، ش ۱۹، ص ۱۱۷-۱۳۷.
- میدری، الف. (۱۳۸۵). «مقدمه‌ای بر نظریه حکمرانی خوب»، *رفاه اجتماعی*، س ۱، ش ۶، ص ۲۵۹-۲۸۸.
- میراحسنی، م. (۱۳۹۲). «شاخص‌های رقابت‌پذیری ایران و برخی کشورهای جهان از منظر گزارش مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۳-۲۰۱۴)»، *مجله اقتصادی*، ش ۹ و ۱۰، ص ۱۰۷-۱۲۸.
- Baum, J A. C. & Oliver, Ch. (1992) Institutional embeddedness and the dynamics of organizational populations. *American Sociological Review*, 57, 540-559.
- Bodenhafner, W. B. (1930) Cooley's theories of competition and conflict. *American Sociological Association*, 25, 18-24.
- Bourdieu, P. (1985) *The forms of capital*. in Richardson, J. G. (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, NY: Greenwood. 241-258.
- Brenner, S. (2006) *Competition and social relations between ceos*. www.wiwi.hu-berlin.de/im/publikdl/brenner_competition_and_trust.pdf.
- Buckley, P. J. & Casson, M. (1988) *A theory of cooperation in international business*. In F. J. Contractor & P. Lorange (Eds.), *Cooperative Strategies in International Business*. Lexington, MA: Lexington Books. 31-53.
- Burt, R. (1992) *Structural holes: The social structure of competition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Collins, B. E. & Guetzkow, H. S. (1964) *A social psychology of group processes for decision-making*. New York: John Wiley and Sons.
- Crombag, H. F. (1966) Cooperation and competition in means-interdependent triads: A replication. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 692-695.
- Deutsch, M. (2000) Cooperation and competition. in the *handbook of conflict resolution: Theory and practice*. san francisco: Jossey-Bass, 21-

- democracy*. New York: Harper Collins.
- Sumner, W. G. (1906) *Folkways*. Boston: Ginn.
- Tedesco, J. F. & Fromme, D. K. (1974) Cooperation, competition and personal space. *Sociometry*, 37 (1), 116-121.
- Transparency International. (2009) Transparency International Annual Report 2009.
- Tsai, W. (2002) Social structure of cooperation within a multiunit organization: coordination, competition and intraorganizational knowledge sharing. *Organization Science*, 13 (2), 179-190.
- Uzzi, B. (1996) The sources and consequences of embeddedness for the economic performance of organizations. *American Sociological Review*, 61, 674-698.
- Uzzi, B. (1997) Social structure and competition in interfirm networks: The paradox of embeddedness. *Administrative Science Quarterly*, 42 (1), 35-67.
- Weiskopf, R. & Mark-Ungericht, B. (2000) Strategy, perverted competition and social relations. *Global Business Review*, 1 (2), 193-206.
- Williams, T. (1912) Competition as a safeguard to national welfare. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 42, 74-82.
- Williamson, O. (1985) *The economic institutions of capitalism*. New York: Free Press.
- World Bank. (2011) Worldwide Governance Indicators (WGI) Project. Washington DC, USA.
- World Economic Forum. (2011) The Global Competitiveness Report 2010–2011.
- World Economic Forum. (2018) The Global Competitiveness Report 2017–2018.
- World Economic Forum. (2019) The Global Competitiveness Report 2018.
- Yoshino, M. Y., & Rangan, U. S. (1995) *Strategic alliances: An entrepreneurial approach to globalization*. Boston: Harvard Business School Press.
- Zeng, M. & Chen, X. (2003) Achieving cooperation in multiparty alliances: A social dilemma approach to partnership management. *The Academy of Management Review*, 28 (4), 587-605.
- 41.
- Dore, R. (1987) *Taking japan seriously*. Stanford: U. Press
- Esses, V. M. Esses, V. M. Jackson, L. M. & Armstrong, T. L. (1998) Intergroup competition and attitudes toward immigrants and immigration: an instrumental model of group conflict. *Journal of Social Issues*, 54 (4), 699-724.
- Frankenberg, R. (1957) *Village on the border*. London: Cohen and West.
- Granovetter, M. (1973) The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360-1380.
- Granovetter, M. (1985) Economic action and social structure: the problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91, 481-510.
- Hamel, G. (1991). Competition for competence and inter-partner learning within international strategic alliances. *Strategic Management Journal*, 12, 83-103.
- Hogg, M. A. (2006) Intergroup relations. in *Handbooks of Sociology and Social Research*, New York: John Delamater, Springer.
- Human Development Report. (2010).
- Intelligence Unit. (2007). *The economist intelligence unit's index of democracy 2008*.
- Jones, O. (2005) Manufacturing regeneration through corporate entrepreneurship: Middle managers and organizational innovation. strategic direction. *International Journal of Operations & Production Management*, 25 (5), 491-511.
- Julian, J W. & Perry, F. A. (1967) Cooperation Contrasted with Intra-Group and Inter-Group Competition." *Sociometry*, 30: 79-90.
- Larson, A. (1992) "Network Dyads in Entrepreneurial settings: a study of the governance of exchange processes. *Administrative Science Quarterly*, 37, 76-104.
- LeVine, R. A. & Campbell, D. T. (1972) *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes and group behavior*. New York: Wiley.
- Lüschen, G. (1970) Cooperation, association and contest. *The Journal of Conflict Resolution*, 14 (1), 21-34.
- Polanyi, K. (1957) *The great transformation*. Boston: Beacon Press.
- Ragin, Ch. C. (2000) *Fuzzy-set social science*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Ragin, Ch. C. (2008) *Redesigning social inquiry fuzzy sets and beyond*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ritzer, G. (2005) *Encyclopedia of social theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Rose, A. (1955) Voluntary associations under conditions of competition and conflict. *Social Forces*, 34, 159-163
- Schumpeter, J. A. (1950) *Capitalism, socialism and*